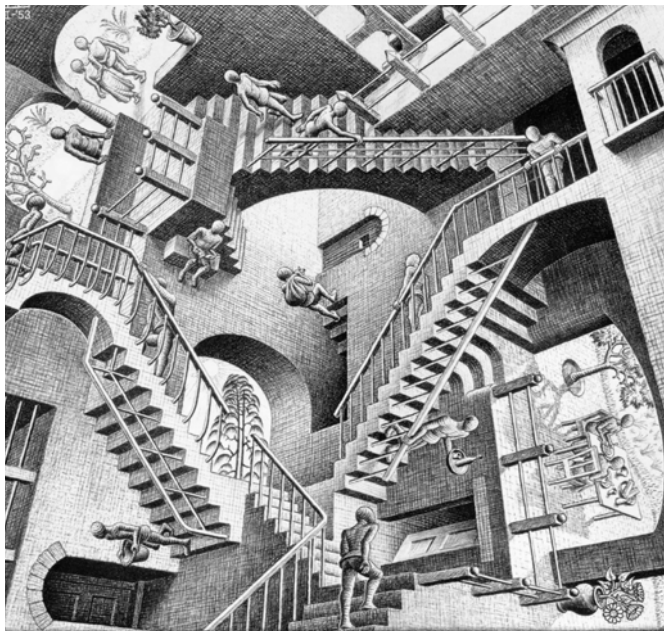

Зайырлы ақыл-ойды бейнелеу

Заманауи құдайсыз утопияны іздеу

MAPPING THE SECULAR MIND

MODERNITY'S QUEST FOR A GODLESS UTOPIA

HAGGAG ALI

ІІТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

ЗАЙЫРЛЫ АҚЫЛ ОЙДЫ БЕЙНЕЛЕУ

ЗАМАНАУИ ҚҰДАЙСЫЗ
УТОПИЯНЫ ІЗДЕУ

Хәггәг Әли

Халықаралық ислами ой институты

Бішкек 2023

УДК 297
ББК 86.38
X-12

Китап демеушілері:
Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
Херндон Вирджиния (АҚШ)
Білім интеграциясы институты (ИКИ)
Грузия Тбилиси

Кітаптың авторы: Хәггәг Әли
Кітапты қазақ тіліне аударған: Әбуева Амина – Б.: 2023
Кітап редакторы: Каратаев Ерлан

Бұл кітап авторлық құқықпен қорғалған. Ұжымдық құқыққа рұқсаттық туралы келісімге қолданылатын заңды ерекшеліктер мен ережелерді қоспағанда, кітаптың бірде-бір бөлігі баспагердің жазбаша рұқсатынсыз кез-келген түрде көшіріле алмайды. Бұл кітапта айтылған көзқарастар мен пікірлер автордың көзқарасы және баспагердің пікірімен сәйкес келуі міндетті емес. Сыртқы және шетелдік веб-сайттар жағдайында баспагер URL мекенжайларының дұрыстығына жауап бермейді және мұндай сайттардағы мазмұнның дәл немесе маңызды болатындығына кепілдік бермейді.

“Ихсан Хайрия” Қоғамдық қоры тарапынан жарыққа шыққан

Қырғызстан діни мұсылмандары басқармасы №62

Зайырлы ақыл ойды бейнелеу Заманауи құдайсыз утопияны іздеу (Kazakh)

Хәггәг Әли

ИИТ “Қысқаша кітаптар топтамасы”

© Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)

1444 АН/ 2023 СЕ

Paperback ISBN 978-9967-493-14-8

Mapping the Secular mind: Modernity’s quest for a godless utopia (Kazakh)

Haggag Ali

ИИТ «Books-In-Brief Series»

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)

1434 АН / 2013 СЕ

Paperback ISBN 978-1-56564-559-2

ИИТ

P. O. Box 669

Herndon, VA 20172, USA

www.iiit.org

Барлық құқықтар сақталған

УДК 297

ББК 86.38

ISBN 978-9967-493-14-8

Халықаралық ислами ой институтының “Қысқаша кітаптар топтамасы”

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы - бұл оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы. Қысқа, оқуға жеңіл, уақытты үнемдемейтін пішімде шығарылған бұл реттілік үлкен көлемді басылымды мұқият қарап шығуды ұсынады және оқырмандарды түпнұсқаны әрі қарай зерттеуге ынталандырады деп үміттенеміз.

Хәггәг Әлидің зерттеуі «Зайырлы ақыл-ойды бейнелеу: Заманауи құдайсыз утопияны іздеу» 2013-ші жылы толықтай жарық көрді. Зайырлы ақыл-ойдың үлкен жоспары болды: жердегі жұмақты құру, қазір және осы шақтағы утопия, адамзаттың ақылымен, оңтайлылықпен және ілгеріліктің салтанатымен басқарылатын заманауи өркениет. Мінсіздіктер бір нәрсе болғанымен, оларды жүзеге асырудың құралы басқа нәрсе. Адамдарды Құдай мен діннің «бұғауынан» құтқару оңайлықпен жүзеге аспайды.

Зайырлы ақыл-ойды бейнелеу ақыл-ой, оңтайлылық және зайырлы *материализм* («*материализм*») (латын тілінен *materialis* – заттық) – пәлсапалық дүниетаным, оған сәйкес материя, яғни заттық дүние нысанды шындық ретінде болмыс саласындағы тұрғыдан бастапқы қағида (себеп, жағдай, шектеу), ал заттық емес дүние (ұғым, ерік, сана), т.б.) – екіншілік (нәтиже, салдар) болып табылады. *Материализм* болмыстың жалғыз «шексіз» негізі – материяның болмыс саласында болуын бекітеді; барлық болмыстар материя арқылы қалыптасады, ал заттық емес құбылыстар (соның ішінде сана) материалдық болмыстардың өзара әрекеттесу үдерістері болып табылады. Материалдық әлемнің заңдары бүкіл әлемге, соның ішінде қоғам мен адамға қатысты) мәселелерін сыни

тұрғыдан қарастырады, осы жанмен түсініктер немесе әлемді бейнелеу тәсілдері адамдардың өзара әрекеттесуіне және әлеуметтік дамуына қалай әсер еткенін зерттейді. Мұны алдыңғы қатарлы араб зияткері Әбделуахаб Эльмессери (1938–2008 жылдар) мен әлемнің алдыңғы қатарлы әлеуметтанушыларының бірі Зигмунт Бауманның (1925-жыл) ұғымдарын салыстыру арқылы жүзеге асырады. Соңғы бірнеше онжылдықта жаңадан пайда болған батыстың қазіргі заманғы сыны мұсылман зиялыларын зайырлы жаңашылдықтың, яғни жаңашылдықтың тұрақтылығына, оның өзгерістері мен нәтижелеріне және олардың түсініктерін қалай басқаратынына қатысты ұстанымдарын баяндайтын жаңа ұғымдарды, бейнелерді, арнайы сөздер мен тұжырымдамаларды дамытуға шабыттандырды.

Кітап зайырлы идеологияны, яғни ұғымнаманың («идеология» (грек тілінен *ιδεολογία*; *idéa* – «түптілға», идея» + *λόγος* «сөз», «ақыл-парасат», «ілім») – белгілі бір мемлекеттің, қоғамның, әлеуметтік (діни, саяси және т.б.) топтың ілімі, санасы), яғни ұғымнаманың негіздеріне оның ұмтылыстары адамның сана-сезімі мен адамның өзін-өзі сезімін терең өзгертті, оны мақсатсыз тұтынудың жаратушысы етіп қалдырды, оны орындау жолында ізденумен және Табиғи, яғни табиғи құбылыстарды басқаратын материалистік, яғни заттық заңдармен бақыланады деп дәлелдейді.

Ол сондай-ақ фашистік Германия мен евгеника қозғалысы әлеуметтік дарвинизмнің қисынды бағытына көшкен бір түрі болды деген күңгірт тезисті тезисті (баяндаманың, шығарманың және т.б. қысқа желісін) ұсынады. Әли Хәггәттың пайымдауынша, бұл қазіргі заман қағидаларынан ауытқу емес, пәлсапаның өзегіне тоқылған өзін-өзі жоюдың дәндері бар заманауи дүниетанымның дәйекті нәтижесі болды.

Хәггәг Әлидің ЗАМАНАУИ ҚҰДАЙСЫЗ УТОПИЯНЫ ІЗДЕУ

түпнұсқасының қысқартылған басылымы

ISBN hbk: 978-1-56564-594-3

ISBN pbk: 978-1-56564-593-6

2013-ші жыл

Бірінші тарау

Кіріспе

Соңғы бірнеше онжылдықта батыстың қазіргі заманғы сыны мұсылман зиялыларын зайырлы жаңашылдықтың үрдістеріне, оның өзгерістері мен салдарына қатысты ұстанымдарын баяндайтын жаңа ұғымдарды, бейнелерді, арнайы сөздер мен тұжырымдамаларды дамытуға шабыттандырды. Қазіргі заман, әдетте, ағартушылықтың биік мұраттарымен, атап айтқанда оңтайлы және ілгерінді жүйені құру үшін табиғат, ақыл мен ілгерілік туралы уәдемен теңестіріледі. Бұл болашақ көрініс Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін және Франкфурт мектебінің жұмыстары күшейткен өте күрделі батыстық өзін-өзі тексеру дәрістер жинағын дамытудан кейін айтарлықтай өзгерді. Заманның үстемдік қабылдауын жоюға тырысып, араб мысырлық мұсылман зиялысы Әбделуахаб Эльмессирі (1938-2008 жылдар) осы батыстық сыни мұрадан жақсы пайда алды. Эльмессирінің байсалдылықты сынауы батыстық сынның өзі арқылы заманауиды исламдандыру әрекеті ретінде қарастырылуы мүмкін.

Төрт онжылдықта Эльмессирі батыстық қазіргі заман мен оның нацизм мен сионизммен байланысын пәлсапалық тұрғыдан зерттеумен айналысты. Эльмессирі, әдетте, АҚШ-та екі бөлек кезеңде болған кезде (1963-69 / 1975-79) Батыс модернінің, яғни Батыс жаңашылдығының түрленуі туралы түсінігін «*парадигмалық*» («*парадигма*») ғылым мен пәлсапада (ежелгі грек тілінен аударғанда *παράδειγμα*, «ғибрат», «қалып», «үлгі»), *παράδειγμα* – «көрсету» немесе «ұсыну») тұжырымдамалардың немесе ойлау үлгілерінің, соның ішінде әдістердің, теориялардың, зерттеулердің белгілі бір жиынтығын, қалыптарын білдіреді және оларға сәйкес белгілі салаларда кейінгі құрылымдар, жалпылаулар мен тәжірибелер жүргізіледі) дәйектілік» ретінде қалыптасқан өте маңызды сәт деп атайды, *материализм* («*материализм*») (латын тілінен *materialis* – заттық) – пәлсапалық дүниетаным, оған сәйкес материя, яғни заттық дүние нысанды шындық ретінде болмыс саласындағы тұрғыдан бастапқы қағида (себеп, жағдай, шектеу), ал заттық емес дүние (ұғым, ерік, сана, т.б.) – екіншілік (нәтиже, салдар) болып табылады. *Материализм* болмыстың жалғыз «шексіз» негізі – материяның болмыс саласында болуын

бекітеді; барлық болмыстар материя арқылы қалыптасады, ал заттық емес құбылыстар (соның ішінде сана) материалдық болмыстардың өзара әрекеттесу үдерістері болып табылады. Материалдық әлемнің заңдары бүкіл әлемге, соның ішінде қоғам мен адамға қатысты) және сұйық оңтайлы емес *материализммен* аяқталады.¹ 1770-ші жылдар, Эльмессиридің қазіргі заманға деген сынын түсінуде өте маңызды, өйткені бұл кезең 1967-жылы арабтар Израильді жеңгеннен кейін, вакуумды («*вакуум*» (латын тілінен аударғанда *vacuus* зат есімі – «құр бостық» деген мағынаны білдіреді) – заттан бос кеңістік. Инженерлік және қолданбалы физикада *вакуум* атмосферадан едәуір төмен қысымдағы газдан тұратын орта ретінде түсініледі) толтыру үшін саяси исламның өркендеуіне куә болды. Солшыл қозғалыстар қалдырған, олардың техникалық ілгерілік туралы ділмарлығы, сондай-ақ араб социализмі туралы идеалистік, яғни ой-саналы дәрістер жинағы, бұл (дұрыс емес) ұлттық даму мен технологиялық ілгеріліктің ділмарлығына айырбастау үшін саяси еркіндіктің жоғалуы н ақтау үшін қолданылған.²

1970-ші жылдарды саяси исламның харізматикалық («*харізма*» (ежелгі грек зат есімінен *χάρισμα* – сый (Құдайдан) – «майлау») – адамның зияткерлік, рухани немесе басқа жолмен басқа адамдардың «жүрегіне» әсер ету қабілеті. кезеңі деп санауға болады Мысырдың көптеген көрнекті солшылдары халықтық бәсекелестік пен ұлт-азаттықтың құралы ретінде қолданылды.³

Батыс пен араб дәрістер жинағында да қазіргі заман ағартушылықтың мінсіздіктерімен, әсіресе біздің адамзаттық және әлеуметтік болмысымызды ілгерілету үшін ақыл мен ғылымның уәдесімен байланысты. Эльмессиридің қазіргі заман туралы бұл түсінікті «ішінара зайырлылық» деп атайды, оны ол «ақылақтық зайырлылық» немесе «гуманистік, яғни адами зайырлылық» деп сипаттайды. Фәһми Хууәйди, Юсуф Әл-Кәрдауи, Мұхаммад Сәлим Әл-Ауа, Әбу Әл-Әлә Мәди және Әдел Хусайн (Мысыр), Рәшид Әл-Ғәннуши (Тунис), Таһа Жәбир Әләлуәни (Ирак), Әбдул Хәмид Әбу Сулайман (Сауд Арабиясы), Әззәм Тәмими (Палестина), Парвиз Манзұр (Пәкістан) және Ахмет Дәуітоғлу (Түркия) ұсынған үрдіс. Бұл исламдық бағыт қалыпты зайырлылықтың заңдылығын және оның адвокаттарының ислам қоғамының саяси өміріндегі серіктес ретіндегі рөлін қабылдайды.⁴

Дирасат маарифийя фи хадаса әл-ғарбийя (Батыс көкейкөзіндегі танымдық зерттеулер, арабша: *دراسات معرفية في حدسة الغربية*) кітабында Эльмессирі батыстық зайырлы заманауи негізгі түсінікті жойып, оны «құндылықсыз ғылым мен технологияны пайдалану» деп анықтайды.⁵ Бұл ғылым мен техниканың адамның өзіндігінен тәуелсіздігін немесе шіркеу мен мемлекетті бөлуді ғана емес, «барлық құндылықтарды (діни, адамгершілік, адамдық болсын) бөлуді» көздейтін жан-жақты зайырлылықтың бір түрі, тек «мемлекеттен» ғана емес, сонымен бірге қоғамдық және жеке өмірден, жалпы әлемнен. Басқаша айтқанда, ол құндылықсыз әлем құруға ұмтылады».⁶

Бұрынғы марксистік француз зиялысы Роже Гародиге арналған *Әс-Сухйонийя уа Ән-Назийя уа Нихаят Әт-Тарих* (*Сионизм, нацизм және тарихтың соңы*, арабша атауы: *الصهيونية والنازية ونهاية التاريخ*) кітабының үшінші басылымының кіріспесінде Эльмессирі бұл мәнге өзінің таңданысын білдіреді. 1980-ші жылдардың аяғына дейін батыстық ғылым нацизм мен сионизмді құндылықсыз, оңтайлы және империалистік жаңашылдық шеңберінде әрең мойындаған немесе қарастырған еді.

Эльмессирі, Зигмунт Бауманның қазіргі заман туралы түсініктемесін мақтауды дәріптейді, оның жазбалары, атап айтқанда қазіргі *заман және Холокост* (1989-жыл), оның қазіргі заманғы танымдық картасын жасау үшін жасаған маңызды сілтемелерінің бірі болып табылады.⁷ Жазбалар ол оқыған шығармалардың қатарына кіреді, өйткені олар қазіргі заманның қуанышты жарқыраған бетінің астындағы қара жақтарды ашады.⁸

Өртүрлі діндерге, ұлттарға және мәдениеттерге жатса да, Эльмессирі (араб-мысырлық-бұрынғы марксист-мұсылман) және Бауман (поляк-британдық-бұрынғы марксист-еврей) еврейлердің аллегорияларын зайырлы заманауи мәселелерге кеңірек жүгіну үшін қолданды, соның ішінде нацизм, нәсілшілдік, империализм және қазіргі Еуропадағы еврей тәжірибесі. Бауманның негізінен Польшадан шыққандығы бұл салыстырудың ерекше өлшемін береді, өйткені біз Батыс әлемінің еврейлері туралы айтатын болсақ, біз Эльмессирідің пікірінше, Польша еврейлері туралы айтамыз! Батыстағы еврейлердің он сегізінші ғасырдың соңына

таман басым көпшілігі Польшада болғанын және олар Ресей, Аустрия және Германия арасында Польшаның бөлінгендігін 1980-жылдары ғана түсінді; мыңдаған адамдар және олардың миллиондары Англияға, Аустрияға, Канадаға, АҚШ-қа, Оңтүстік Африкаға және Палестинаға қоныс аударды.⁹ Сонымен қатар зайырлы заманауи басқа бет-бейнесі Польшада пайда болды; тек Польшада алты нацистік концлагерь құрылды, олардың ішіндегі ең үлкені және ең танымалсы Освенцим болды. Сенімді статистика, Гилберт Ахкардың айтуынша, 1948-жылы Польшадан шамамен 170 000 еврей Палестинада тұратын еврейлер қоғамдастығының ең үлкен бөлігін құрағанын көрсетеді.¹⁰ Бауманның өзі 1960-шы жылдардың аяғында Израильге қоныс аударуға мәжбүр болды, бірақ ол Лидс университетінен жұмысқа орналасу туралы ұсыныс алғаннан кейін бірден Англияға қоныс аударды.

Бауман 1925-ші жылы Польшада дүниеге келген және оның отбасы Екінші дүниежүзілік соғыстың бас кезінде Польшаға фашистер басып кіргеннен кейін оның жаулап алынған кеңестік аймағына қашып кеткен. 1950-ші жылдардың аяғында Бауман, Эльмессири сияқты, гуманистік, яғни адами марксизмде маңызды рөл ойнады және ол марксизмнің негізгі қағидаларына және жалған санадан бас тартуға адал болды. 1960-шы жылдары Бауман басқарушы Польша Біріккен Жұмысшы партиясының мүшесі болды, бірақ ол ешқашан коммунистік тәртіптің іс-тәжірибесін мақұлдамады. 1960-шы жылдардың соңында, дәлірек айтсақ, 1968-ші жылы Бауман партия мүшелігінен бас тартты және сол жылы еврейлерге қарсы науқан кезінде ол көптеген еврей зиялыларымен бірге Польшадан қуылды және студенттердің тәртіпсіздіктерін ұйымдастыру айыбымен поляк азаматтығынан айырылды. Бауман алдымен Израильге баруы керек еді, онда ол үш жылдан аспады. (Джилина) Янина Бауман, оның әйелі Мадлен Бантингпен сұхбатында олардың Израильден кету туралы шешімінің шын себебін ашады: «Бұл ұлтшыл ел еді, біз ұлтшылдықтан қашқан едік. Біз бір ұлтшылдықтан құтыла келе, екінші бір ұлттың қылмыскеріне айналғмыз келмеді».¹¹ Бенедетто Веккимен сөйлескенде Бауманның өзі: «Менің еврейлігім үшін басқа елдерде маған жасалған қатыгездіктер Израильдегі еврей теңсіздігінен болған қатыгездіктен аспаған еді».¹²

Батыс жаңартуын сипаттайтын ұлтшылдықтың шарықтау шыңы Бауманның қазіргі заман мен постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) картасын жасауға үлкен әсер етеді. Оның сынының бірегейлігі оның *метафоралық* («*метафора*») (көне гректің сөзі *μεταφορά* «тасымалдау», «бейнелі мағына», *μετά* «жоғарыда» + *φοράς* «тірек» деген сөзінен шыққан) – затты/заттарды немесе құбылысты/құбылыстарды олардың ортақ ерекшелігі негізінде салыстыруға негізделген сөз немесе өрнек) трилогиясының: *Заң шығарушылар мен аудармашылардың* (1987-жыл), *Модернатизм мен Холокосттың* (1989-жыл) және *Қазіргі заман мен Амбиваленттіліктің* (*Амбиваленттілік* (латын тілінен *ambo* – «екеуі» және латын тілінен *valentia* – «күш») – бір нәрсеге деген қатынастың қосарлылығы (жарықшақтануы), атап айтқанда – бір нысанның адамды тудыратындығымен көрінетін тәжірибенің екі жақтылығы, сондай-ақ бір мезгілде екі қарама-қарсы сезімге ие болу) (1991-жыл) жарық көруімен танымал болды. Бауман модерншілер, яғни жаңашылдықты жақтаушылар қазіргі заманғы ғылымның ашылу жолында адал қызмет етті және өздерінің теорияларын ғылыми алаңдарда дамытты деп дәлелдеп, қазіргі заман мен модернизм (жаңашылдық) арасындағы берік байланысқа деген сенімін ешқашан жойған жоқ. Ол импрессионистердің («*импрессионизм*») (француз тілінде: *impressionnisme* ← *impression*, яғни «әсер») XIX ғасырдың соңғы үштен бір бөлігі – XX ғасырдың басындағы өнердегі ең ірі бағыттардың бірі, ол Францияда пайда болып, кейін бүкіл әлемге тарады) оптикадан («оптика» (ежелгі грек сөзінен шыққан *ὀπτική*, «көзбен қабылдау туралы ғылым») – жарықтың әрекеті мен қасиеттерін, оның ішінде оның затпен әрекеттесуін және оны пайдаланатын немесе анықтайтын құралдарды жасауды зерттейтін физика саласы), салыстырмалылық теориясынан, *кубистерден* («*кубизм*») (француз тілінде: *Cubisme, cube* – куб, немесе текше) – Батыс Еуропа модернизм, яғни жаңашылдық өнеріндегі, ең алдымен француз кескіндемесінде, ішінара XX ғасырдың басында пайда болған *пост-импрессионистік* (кейінгі *импрессионистік*) кезеңдегі мүсін өнеріндегі ағым. Кейде авангардтық өнер ағымы ретінде қате анықталады. *Кубизм* бейнелеу өнері XX-XXI ғасырлардағы сәулет өнеріне, әдебиет пен музыкаға айтарлықтай әсер етті және *психоанализден* («*психоанализ*») (неміс тілінде: *Psychoanalyse*) – XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында аустриялық невропатолог және психиатр Зигмунд Фрейд (1856–1939 жылдар) жасаған жантанулық теория, сондай-ақ

осы теорияға негізделген психикалық бұзылуларды емдеу әдісі), *сюрреалистерден* («сюрреализм») (француз тілінен *surréalisme*, сөзбе-сөз – «шынайылықтан тыс», «шынайылықтан жоғары») – ХХ ғасырдағы әдебиет пен өнердегі батыс авангардының көркем мәдениетінде 1920-шы жылдары дамыған бағыт. Ол тұспалдаулар мен пішіндердің әдеттен тыс үйлестірулерін қолданумен ерекшеленеді. *Сюрреализм* 1960-шы жылдардағы жаңа ағымдар пайда болғанға дейін қырық жыл бойы дамыды деп есептеледі) шабыт алғанын айтады.¹³ Басқа жерде, Бауман модернизм (жаңашылдық) ешқашан қазіргі заманның алғышарттарын қабылдамай пайда болмас еді, әсіресе менсінбейтін адамдардың құрылысын буржуазияның, ой-өрісі тар адамның (тоғышар адамның) немесе әдепсіз және мәдениетсіз бұқараның жиынтық бейнесі.¹⁴

Нацистік *Холокост* («*Холокост*») (ағылшын тілінен *holocaust*, көне грек тілінен аударғанда *ὁλοκαύστος* – «өртілген құрбандық»): тар мағынада (сондай-ақ Еуропалық еврей апаты, Шоах) – Германияда, оның одақтастарының аумағында және олар Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде басып алған аумақтардағы тұратын еврейлерді қудалау және жаппай қырып-жою; 1933-1945 жылдардағы нацистік Германия мен коллаборационистердің («коллорабационистер» – дүниежүзілік екінші соғыс кезіндегі фашист басқыншылардың жаулап алған жерінде олармен қызметтес болып, отанын сатқан опасыз адамдар) еуропалық еврейлерді жүйелі түрде қудалауы және жоюы) Бауманның жеке өміріне тікелей әсер етпегені рас, бірақ оның әйелі еврей қызы Янин жас кезінде Варшава геттосында азап шеккен. Янин “*Қыстағы таң*” естеліктерін жазды, ол Бауманға Холокостқа деген қызығушылығын қазіргі заманға терезе не осы екеуінің бірі ретінде мүмкіндік ашты. Бұдан да маңыздысы, Бауман Анвер Шапирамен сұхбатында Израильдің *Холокостты* асыра пайдалануы мен «жекешелендірілуін» сынап, «еврейлер тек ұлтшылдықтан ада әлемде қауіпсіз бола алады, оған еврей ұлтшылдығы да кіреді» деп тұжырымдайды.¹⁵ Бауманға қарсы – ұлттық ұстаным оның еврейлерді Палестина үшін әділеттілікке шақырған танымал британдық тобына мүшелік етуінен көрінеді. Топ Палестиналықтар үшін басқыншылыққа қарсы жазушылар және еврей студенттері әділеттілік үшін басқа топтармен ынтымақтастық жасайды, олардың барлығы палестиналықтар үшін әділетсіз Израильде үміт жоқ деген ұғымды алға тартады. Сондықтан олар өздерінің күш-жігерін Палестиналықтардың құқықтарын қолдай-

тын және Израильдің оккупациясын, заңсыз қоныстануын және әскери мәжбүрлеу күштерін асыра пайдалануды және қарусыз және кедей палестиналықтарға қарсы зорлық-зомбылықты айыптайтын, «Басқыншылықты тоқтату» науқанын құруға бағыттайды.

Бауманның Польшадан жер аударылуы оның заманауи салдарын бейнелеуде шешуші рөл атқарды; бұл оған маргиналдылықтың артықшылықтарын берді, ол оны бейтаныс, жер аударылғандар мен бөгде адамдардың жағдайына назар аударуға мәжбүр етті. Бауман бейтаныс адамның көшпелі өмір сүруін зиялы түрде басқарды және осы зиялы құнарлы өмір сүру тәсілін Фредерик Рафаэль, Джордж Штайнер және Людвиг Витгенштейннің мәнерлі мәлімдемелерінде сәйкесінше түйіндейді: (1) «Менің еврей болуымның мәні мынада: Мен барлық жерде орынсызбын», (2) «Менің Отаным – менің жазу машинкам» және (3) «Нағыз пәлсапалық мәселелерді шешуге болатын жалғыз орын – теміржол вокзалы».¹⁶

«Заманауи және амбиваленттілік» (1991-ші жыл) Еңбегінде Бауман батыстық жаңашылдықтың *либералистік* («*либерализм*» (латынның *liberalis* «еркін» деген сөзінен шыққан) – адам құқықтары мен бостандықтарына қол сұғылмаушылықты жариялайтын пәлсапалық және әлеуметтік-саяси бағыт. *Либерализм* әрбір адамның құқықтары мен бостандықтарын ең жоғары құндылық деп жариялайды және оларды әлеуметтік және экономикалық тәртіптің негізі ретінде бекітеді) утопиясының сәтсіздігін байқады және эксклюзивистік (Діни эксклюзивизм немесе эксклюзивтілік («ерекше, жалғыз-ақ, тек бір» деген француз сын есімінен шыққан. Бұл тек бір ғана дін немесе сенім жүйесі ақиқат деген ілім немесе сенім. Бұл діни көптілікке қарама-қайшы) ұлтшылдық тек Польшада ғана емес екенін атап өтті, өйткені ол барлық дерлік еуропалық елдерде ассимиляция (ұқсатылу)лық («*ассимиляция*» (латынның *assimilatio* зат есімінен; латын тілінен *assimilare* – ұқсату): нәтижесінде бір этностың («этнос» гректің *ἔθνος* – «халық» зат есімінен шыққан) өзіндік белгілерінен айырылу үдерісі және басқа қоғамның белгілерімен ауыстырылады; тайпалардың араласуы) амбициялардың («*амбиция*» (латын тіліндегі *ambitio* зат есімінен шыққан – мағынасы: өткірленген өзін-өзі сүю) – белгілі бір мақсаттарға жету арқылы өзінің артықшылығын дәлелдеуге ұмтылу арқылы көрінетін сананың өзгеруі) сәтсіздігінде

көрінді. Бауман сипаттағандай, жалған ассимиляция (жалған ұқсатылу) тылсым және мәсіхшіл бағыттарды еврей емес деп тануды, *салонның* қарым-қатынастарына ғана мәдени бейімделудің сенімділігін беретін: Лютер, Герман Коген мен Кант, Штейнталь мен Вильгельм фон Гумбольдт Киелі кітабындағыдай. Яһудилердің көпшілігі осылайша “тазалыққа” және “тазалықтың” жаңа стандарттарына ие болуға шақырылды. Табиғи және ақылақтық «тазалыққа» шақыру тілдік тазалыққа шақырумен қатар жүрді, ал остюдендердің (немісше: *Die Ostjuden*-Ресей, Польша, Украина және *Галициядан* (*Галиция* (сонымен қатар *Галичина*, украин тілінде: Галичина, поляк тілінде: *Galicja*, неміс тілінде: *Galizien*) – Шығыс Еуропадағы тарихи аймақ, шамамен қазіргі Ивано-Франковск, Львов және Тернополь (солтүстік бөлігін қоспағанда) облыстарының аумағына сәйкес келеді. Украинаның, Подкарпатьенің және Польшаның Кіші Польша воеводалықтарының (аймақтарының) оңтүстігінде орналасқан аймақ) шыққан шығыс еуропалық еврейлер, “*osf*” – шығыс, “*juden*” – еврейлері) идиш тілі неміс еврейлері арасында мазақтың нысанасына айналды. Идиш сияқты, поляк тілі де неміс тілінен төмен болды. *Остюдендер* (немісше: *Die Ostjuden*, яғни шығыс еврейлері) «ауру және эпидемия тасымалдаушылары», «лас, надан және әдепсіз жабайылар» және «жағымсыз бейтаныс адамдар» ретінде ойластырылған.¹⁷

Бауманның еврейлердің батыстағы ассимиляциясының (ұқсатылуының) тарихын талдауы Шығыс пен Орталық Еуропаның еврейі, ассимиляцияланбаған (ұқсатылмаған) остюдендердің (немісше: *Die Ostjuden*, яғни шығыс еврейлері) таптауымен тығыз байланысты және анықталған. Бауман *Холокост* иудаизмнің мағынасын айтарлықтай өзгертті деп санайды, өйткені кейбір дінтанушылар мұны «Құдайдың жоқтығының», «Құдайдың сәтсіздігінің», «еврейлердің қуғын-сүргін дәстүрінің» және еврейлердің қазіргі өркениеттің «ақиқатын жеткізушілер» тандауы ретінде қабылдады. XIX ғасырдың ортасынан бастап Франция, Англия және Ресей өз күштерін бар кедей, білімсіз, артта қалған және өркениетсіз еврей келімсектері санының өсуін тоқтатуға бағыттады, олардың құтқарудың екі негізгі нұсқасы – *сионизм* («*сионизм*» (иврит тілінде: *ציונות*, *ционут* – Иерусалимдегі Сион тауының атынан) – мақсаты еврей халқының тарихи отанында – Израильде (иврит тілінде: *ישראל*, яғни Эрец-Исраэль), сондай-ақ бірігуі және қайта жандануы болып табылатын саяси қозғалыс, еврей ұлтының ұғымдық

тұжырымдамасы және оның негізінде ұйымдастырылған қозғалыс) және социализм ғана болды. Польшада жағдай әлдеқайда нашар болды, өйткені жаңадан пайда болып келе жатқан поляк ұлттық ағзасында еврейлер жат және улы дене болды деген сенім болған еді.¹⁸

Ең қайғылы кекесін – жеке адамдардың өмірдің барлық саласында жетістікке жетуі саяси теңдік пен әлеуметтік қабылдаудың жеткілікті кепілі бола алмады. Еуропадағы еврей қауымдастықтары мемлекетсіз ұлт ретінде «мемлекетке ұқсас егемендікке» қол жеткізуге тырысты, бірақ бұл менмендіктің сәтсіздігі, соңғы талдауда, саяси *сионизм* мен оның жаңа ықтиярлы «еврей» мемлекет бағдарламасының қалыптасуына әкелді».

Саяси сионизмнің тууы, ең бастысы, Герцльдің нұсқасы бойынша, еврей дәстүрінің жемісі және Сионға деген сүйіспеншіліктің қайта тірілуі емес, ассимиляция (ұқсатылу)лық күш-жігерді біріктірудің нәтижесі болғандығы күмән тудырмайды.¹⁹

Екінші тарау

Түбегейлі ағарту

Ілгеріліктің *метафорасы*, Бауманның пікірінше, метаТабиғи *эсхатологияны* («эсхатология») (грек тілінде: *εσχολογία* ← көне грек сын есімі *ἔσχατος* «соңғы, ақырғы» + *λόγος* «сөз; білім») – дінтанудың бір бөлімі, адам мен дүниенің сыртындағы және дүниесінің түпкілікті тағдыры туралы барлық нәрсе «мәңгілікте» деп санайтын діни ілім. Бір адам жанының өлгеннен кейінгі тағдыры туралы ілім болып табылатын дербес *эсхатология* мен дүниежүзілік эсхатологияның дүние мен адамзат тарихының мақсаттары мен тағдыры, олардың мән-мағынасының сарқылуы, аяқталуы және оның мақсаты туралы ілімнің айырмашылығы бар және мұның соңы не болатынын айтады) тарихта имманентті, яғни бір нәрсеге іштей, жаратылысына тән, тиісті зайырлы нұсқаға айналдырды. *Les philosophes* ілгерілік ұғымымен әуестенді, өйткені «қазіргі мәдениет – бұл бақша мәдениеті. Ол өзін мінсіз өмірдің әрлендірмесі және адам жағдайының мінсіз орналасуы ретінде анықтайды».²⁰ Қазір-

гі заман, христиан дінінің ұзақ ережесінен айырмашылығы, «өмірдегі» өмірге деген ауытқушылықты жоққа шығарды, «осында және қазірде» қайта орналастырылды. Жердегі мақсаттары мен құндылықтары бар әртүрлі әндімелер төңірегіндегі өмірлік іс-шаралар және өлім қасіретін бас тартуға тырысу.²¹

Бауман өзінің негізін қалайтын қазіргі заман туралы түсінігін қалыптастыратын негізгі метафораны ұсынады: «Қазіргі билеушілер мен қазіргі пәлсапашылар ең алдымен заң шығарушылар болды; олар хаосты тауып, оны қолға үйретіп, оны тәртіппен алмастыруға бет бұрды».²² Заң шығарушылар қарапайым адамдар емес, бар шындықтан асып түсетін және өздерін Құдайға ұқсайтын көзқарастар арқылы сырттан тексере алатын астам адамдар.²³ Және «заң шығарушы» метафоралары мәдениет пен билік арасындағы күрделі қатынасты алға қоюға арналған. Ричард Килминстер мен Ян Варко бұл уәжді Бауманның еңбектерінде ашады, оның қазіргі заманға қалай құрылымдау немесе тапсырыс беруінің шарықтау шыңы ретінде қарайтындығын және құрылымға деген ұмтылыс әрқашан жаңа «мәселелерді» тудырғанын көрсетеді.²⁴

Бауман Ағартуды зиялы қауым адам кіріптарлықтан құтқаруына ықпал ету және алалаушылықты, надандықты, ырымшылдық пен догматизмді («*догматизм*») (ежелгі гректің *δόγμα* «пікір, үйрету; шешім» деген сөзінен шыққан) – *дóгмалармен* әрекет ететін (сынға жатпайтын өзгермейтін мәңгілік ережелер болып саналады) және соларға негізделген ойлау тәсілі) жою үшін қабылдады деп атап көрсетеді. Ең қайғылы кекесін – бұл оның соңғы талдауда «жаңа құлдыққа», «лаңкестікке» және «монополистік («*монополия*») (грек тілінен *monos* – «бір» және *poleo* – «сатамын»)) – бір кәсіпорынның өнім өндіруде немесе бөлуде үстемдік ететін, бағаға толық бақылау орнататын нарықтық үлгісі) білімге» әкелуі.²⁵ Мәдени ассимиляция (ұқсатылу) туралы ықтиярлы көзқарас, қазіргі заманның басты қайшылықтарының бірі деп санайды. Өйткені «азат ету ойыны іс жүзінде үстемдік ойыны болды». Бұл мәселенің негізінде жатқан кекесін мынада: кіріптарлықтан құтқару әртүрлілікке, мәдени алмасуға, мәдени араласуға немесе көптілікке емес, халықтың біртектілігіне және жан-жақты бірігуіне шақыру болды. Бұл бағыт «айырмашылықтарға төзбеушілік» ахуалының өсуіне алып келді.²⁶

Бауман ағартушылық жоба ақылдылық пен бостандық нұрын таратудың асыл арманы емес деген басым Батыс және арабтардың сеніміне қайшы, ынталандырушы ұғымды ашады. Керісінше, ол мемлекеттің менмендігін алға жылжытуға және «тәртіптік іс-әрекеттің әлеуметтік тетігін» құруға бағытталған.²⁷ Ағартушылық жеңілдік, бостандық, ақыл мен бостандықты нұрландыратын *метафора* ретінде, яғни ауыспалы мағынада қарастырылмайды. Бауман бейнелеген ағартушылық «аспаптық және лаңкестік себепті» және «зиялылардың нәсілшілдігін» жасырады.²⁸

Эльмессери туралы айтатын болсақ, ол ағартушылықты «жан-жақты зайырлылықтың пәлсапалық негізі» ретінде қабылдайды,²⁹ Ағартушылық XVIII ғасырдағы француз *энциклопедистері* ойында өзінің *парадигматикалық* («*парадигматика*» – тілдің құрамдас бөліктері және/немесе бірліктері арасындағы қатынастың екі түрін – *парадигматикалық* және синтагматикалық іріктеу және қарсы қою арқылы анықталатын тілді жүйелі зерттеудің екі қырының бірі; тіл ғылымының *парадигматикалық* қатынастарды, олардың жіктелуін, қолданылу аясын анықтауды т.б. қарастыратын саласы), монистік («*монизм*» (ежелгі грек тілінен *μόνος* – «бір», «жалғыз») – пәлсапалық көзқарас, оған сәйкес нысандардың әртүрлілігі түштеп келгенде бір қағидаға немесе түп негізге түседі. Екі және көп түп негіздердің болуын болжайтын дуализм (екіжақты, қосарлы) мен плюрализмнен (көптіліктен) айырмашылығы, *монизм* үлкен ішкі бірізділік пен беріктікпен ерекшеленеді) және оңтайлы сәтіне жетті деп тұжырымдайды. Таңқаларлық емес, ол тек олардың ағартушылықтың механистік және/немесе ағзалық парадигмаларын бейнелейтін материалистік пәлсапасына назар аударды. Басқаша айтқанда, Түбегейлі ағартушылықтың көріністері әлемді механистік және/немесе ағзалық тіршілік ретінде дәріптейтін жазбаларға: *Ла Меттридің «Жанның табиғи тарихы»* (1745-жыл) және *«Адамның машинасы»* (1748 жыл) (*La Mettrie's Histoire naturelle de l'âme* (1745) and *L'Homme machine* (1748); Клод Адриан Гельвецийдің *«Рух туралы»* (1758 жыл) және *«Адам туралы»* (1773-жыл) *Claude Adrien Helvétius's De l'Esprit* (1758) and *De l'Homme* (1773); Поль Гольбахтың *«Табиғат жүйесі немесе тәндік және ақылақтық әлемнің заңдары»* (1770-жыл) (*Paul d'Holbach's Système de la nature ou des lois du monde physique & du monde moral* (1770); Пьер Жан Ка-

банистің «Адамның тәндік және ақылақтық жағдайы туралы есептері» (1802-жыл) (*Pierre Jean Cabanis's Rapports du physique et du moral de l'homme* (1802); және Маркиз де Кондорсенің «Адам ақылоы илгерілігінің тарихи картасы туралы эссе» (1795-жыл) (*Marquis de Condorcet's Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* (1795) сілтеме жасай отырып талқыланады.³⁰

Эльмессиридің Ағартушылықты сынауы XX ғасыр тарихнамасының жалпы материалистерге және әсіресе Жюльен Оффрэ де Ламетриге (1709-1751 жылдар) қарсы жасаған қатал шабуылымен көп ортақ. *Les philosophes* тобы тоталитарлық мемлекеттің өркендеуіне, XX ғасырдағы дерттер мен нигилизмге жауап берді, бұл адамды ғаламда ерекше орыннан айырды деп айыптады. Ағартушылық мұра материалистік көзқарасқа азаяды, ол Ламетридің табиғат пәлсапасына арналған іргелі еңбектерінде («*Жанның табиғи тарихы, машина тәрізді адам, өсімдік адамы және Эпикур жүйесі*», француз тілінде: *L'Histoire naturelle de l'âme, L'Homme machine, L'Homme plante and Le Système d'épicure*) тамаша көрінеді. Материалистердің «жанжалды ұғымдарды жеткізушілер» ретіндегі қарсылықтарын оларды Карл Маркс ерекше атап көрсеткендігімен байланыстырады, осылайша тарихшыларға оларды XX ғасырдың аурулары, коммунистік тәртіптемелердің тәжірибелері, тоталитарлық («*тоталитаризм*») (латын тілінен *totalis* «бүкіл, тұтас, толық» ← *totalitas* «тұтастық, толықтық») қоғамдық және жеке өмірдің барлық қырларына толық мемлекеттік бақылауды білдіретін саяси тәртіптеме) үкіметтердің өсуі және тіпті *Холокост* үшін жауапқа тарту оңай болды.³¹

Бұл көзқарас қазіргі заманның «қазіргі қоғамның қараңғы жағына» түсуінен басқа ештеңе деп қаралмауы мүмкін, оны Макс Хоркхаймер мен Теодор Адорно күткен, «*Ағарту диалектикасы*» (*Max Horkheimer and Theodor Adorno in Dialectic of Enlightenment*), 1944 жылы «Пәлсапалық үзінді» (немісше: *Die Philosophische Fragmente*) деген атпен жарияланды. Кейін бұл сынды Герберт Маркузе өзінің «*Бір өлшемді адам*» (1964-жыл) фильмінде шектен тыс қабылдады. Эльмессирге Франкфурт мектебінің қайғылы және күйреуік мәдени сыны, ақыл-парасаттылықтың вебберлік сыны қазіргі заманның «темір торы» және «әлемнің түңілушілігі» эсер етті деп айыптауы мүмкін. Бернштейн ұсынғандай, біз XX ға-

сырдағы ағартушылық пен ақыл-парасаттылықтың сынын «Веберлік тақырыптардың түрленуі деп санауға болатындығын» анық көруге болады.³² Эльмессиридің «*Батыс модернизміндегі (жаңашылдығындағы) эпистемологиялық (танымдық) зерттеулер*» атты кітабының тұтас бір тарауын өкілдікке арнауы және Вебердің оңтайландыру теориясын талдау таңқаларлық емес. Осылайша Эльмессирі ХХ ғасыр біздің күнделікті өмірімізді отарлайтын және өзгертетін оңтайландыру дәуірі болады деп болжаған барлық батыстық сынға жақын болады.

Үшінші тарау

Қазіргі заман танымдық баяндау ретінде

Балалық шағында Эльмессирі кітапханаға баратын, ал ол алғаш рет «гностицизм» («гностицизм» (ежелгі грек тілінен γνωστικός, «білімге ие») – еврей және ерте христиандық секталар, яғни негізгі діннен бөлінген діни қауымдар арасында біздің эрамыздың I ғасырдың аяғында пайда болған діни ұғымдар мен жүйелердің жиынтығы. Қарапайым, күрделі емес сеніммен қанағаттанғысы келмей, өз сенімін «білуге», түсінуге және «тереңдетуге» ұмтылатындарды «гностиктер» деп атады) сөзін Әбдел Раһман Бәдәуидің бір кітабынан көрді. Сөздің реңкі мен таңқаларлығы оны өмір бойы ойланған дәрежеде дірілдеуге мәжбүр етті. Әл-Фәлсәфәдағы «*Маусуат Әл-Фәлсәфә*» екінші томында (Пәлсапа энциклопедиясы) Бәдәуи *монізм* («*монізм*» (ежелгі грек тілінен μόνος – «бір», «жалғыз») – пәлсапалық көзқарас, оған сәйкес нысандардың әртүрлілігі түптеп келгенде бір қағидаға немесе түп негізге түседі) мен *пантеізм* («*пантеізм*» (ежелгі гректің παν (пан) – «бәрі», «әркім» және θεός (theos) – «Құдай», «Тәңір» сөздерінен шыққан) – бұл Құдайды табиғатпен сәйкестендіретін діни-пәлсапалық көзқарас) туралы жазбалар келтіріп, гностицизм туралы төрт беттік жазба жазды, ол оны «тылсым діни және пәлсапалық бағдар... Құдайдың гнозисы («гнозис» (гносис) (грек тілінен γνώσις – «білім») – ең жоғарғы, эзотерикалық («*эзотерізм*» (ежелгі грек тілінен аударғанда ἐσωτερικός – «ішкі»), *эзотерика* – бейтаныс, тылсымды ілімдерден, адамдардан хабары жоқ, құпия мазмұны мен «жан-рухани тәжірибелер» көрінісі бар шындықты қабылдаудың ерекше тәсілдеріне қол жеткізе алмайтын білім, ақпарат

жиынтығы. Экзотерикаға (экзотеризмге) қарама-қарсы қойылады), ашық, тылсымды білім. Гностицизмнің орталық ұғымы) – құтқарылу-дың жолы, өйткені Құдай адам; гноздың негізі – адамның өзін Құдай ретінде түсінуі; бұл білім адамның құтқарылуына әкеледі». ³³ Мүмкін, бұл анықтама Эльмессириге ислам әлемінің көзқарасын гностицизмнен алшақтатуға көмектесіп, қазіргі заман мен зайырлылықты ежелгі христиандықтағы бидғаттанудың (арабша: بدعة) мұрасына қайтарды.

Эльмессирі гностицизмді имманентализмнің де, пантеизмнің де («пантеизм») (ежелгі гректің *παν* (*пан*) – «бәрі», «әркім» және *θεός* (*theos*) – «Құдай», «Тәңір» сөздерінен шыққан) – бұл Құдайды табиғатпен сәйкестендіретін діни-пәлсапалық көзқарас) ең көрнекті түрі ретінде қарастырды, олардың екеуі де таза монотеистік дүниетанымға сәйкес келмейді. Имманенттілік («имманенттілік») (латынша: *immanens*, «іште тұру») – құдайдың қатысуы туралы кейбір философиялық және метафизикалық теориялармен қуатталған құдайдың материалдық дүниедегі көрінісі туралы ілім. Имманенттілік ілім ретінде әдетте монотеизммен, пантеизммен, пандеизммен немесе пантентеизммен байланысты әртүрлі конфессияларда рухани әлемнің қарапайым дүниемен байланысын түсіндіру үшін қолданылады. Имманенттілік құдайлық жаратылған болмыс шеңберінен тыс қабылданатын трансценденттік теорияларға қарсы) пантеизммен дерлік синонимді (*сино́ним* (ежелгі грек тілінен аударғанда *σύν* «бірге» + *ὄνομα* – «есім») – толық немесе ішінара мағыналық сәйкес келетін сөйлеу немесе сөз тіркесінің бір бөлігінің сөздері) ал Эльмессирі олардың арасында ешқандай айырмашылық жоқ, дегенмен ол әр сөзді мәнмәтінге сәйкес таңдайды.

Гностицизм, Эльмессиридің пікірінше, XVIII ғасырға дейін рухани пантеизмнің бір түрі ретінде басталып, кейіннен Кабинадағы материалистік пантеизмге, Спинозаның да, Гегельдің де пәлсапасына және қазіргі заманғы жан-жақты материалистік зайырлылыққа айналды. «Маусуат» жазудың алғашқы кезеңінде Эльмессирі Спиноза жазбасына бірнеше жолдарды ғана арнады, бірақ 1990-жылдары имманентизм парадигмасы Эльмессиридің ойында қалыптанған кезде, Спиноза жазбасы кеңейтіліп, көптеген беттерге жайылды.

Бауман сынының Эльмессири сынымен көп ұқсастығы бар. Құдай тезісінің өлімі және «секуляризация («секуляриза́ция» (соңғы латынның *saecularis* сын есімінен – дүниелік, зайырлы) – саясатты діннен босату, оның табиғи-тарихи үдеріске айналуы) деп аталуы» жаңа зайырлы құдайлардың пайда болуына, соның ішінде Ницше астам адамына ғана емес, Табиғатқа, тарих заңдарына, ақыл мен ілгерілікке себеп болды. «Құдай» белгісі Құдайдың бар немесе жоқ екендігі туралы теологиялық дау шеңберінен шығатын жаңа салдарлар мен түсініктерге ие болды. Құдай зайырланбаған және ол Ақылдылық, Тарих заңдары, көрінбейтін қол немесе тарихи еріксіздік сияқты жеке емес санаттарға енген.³⁴ Моңизм және Ақиқат монополиясы ешқашан сахнадан кетпеген:

Құдай «жалғыз» ұғымын қолдайды, өйткені «сен менің алдымда басқа құдайларың болмайды» ұғымының барлық сансыз көріністері мен костюмдерінде: *ein Volk, ein Reich, ein Führer*, бір партияның, бір үкімнің тарих, ілгеріліктің бір желісі, адам болудың бір тәсілі, бір (ғылыми) ұғымнама («идеология» (грек тілінен *ιδεολογία; idéa* – «түптұлға», идея) + *λόγος* «сөз», «ақыл-парасат», «ілім»)) – белгілі бір мемлекеттің, қоғамның, әлеуметтік (діни, саяси және т.б.) топтың ілімі, санасы), бір шынайы мағына, бір лайықты пәлсапа. Мұндай жағдайлардың барлығында «бір және жалғыз» жалғыз хабарламаны білдіреді: біреулер үшін билік монополиясына құқығы, біреулер үшін мүлдем бағынбау міндеті.³⁵

Бауман сияқты, Эльмессири де модернизм (жаңашылдық) ді *парадигматикалық* дәйектілік ретінде қарастырды, ол ішінара имманентизмнен (жартылай зайырлылық) басталып, жан-жақты имманентизммен (жан-жақты зайырлылық) аяқталады. Ол Тарихтың қозғалысы мен аяқталуын рухани немесе материалистік болсын бір ғана күшке жатқызатын барлық редуccionистік және монистік парадигмалардан бас тартты. Эльмессири басқа инкарнациялар («инкарнация» (латын тіліндегі *incarnatio* – «белгілі бір тәнге/денеге иелену» деген зат есімінен шыққан) – 1) инкарнация, жанды материалдық денеге киіндіру; 2) кейбір наным-сенімдердегі Құдайды адамға айналу (христиандықта) мен қол қоюшылардың жоқтығын растай отырып, имманентизация («имманентизация» (латын тіліндегі *immanens* сын есімінен, яғни «іште болу») белгілі бір жүйеге қатысты сыртқыны құру тәртібін

оның имманентті, яғни бұйырмыс ішкі ретінде бекітетін жалпы пәлсапалық ұғым) / модернизация, яғни жаңарту («модернизация» ағылшын сын есімінен modern – заманауи, жетілдірілген, жаңартылған) – нысанды жаңарту, оны жаңа талаптар мен қалыптарға, техникалық шарттарға, сапа көрсеткіштеріне сәйкес келтіру үдерісі)/секуляризацияның, яғни зайырландырудың («секуляризация» (соңғы латынның *saecularis* сын есімінен – дүниелік, зайырлы) – саясатты діннен босату, оның табиғи-тарихи үдеріске айналуы) бүкіл үдерісін адамзатқа Құдайдың зайырлы бейнелері тұрғысынан (гуманизм, яғни адамгершілік және солипсистік («солипсизм» (латынның *solus* сын есімінен – «жалғыз» және *ipse* – «өзіндік»)) – адамның жеке санасын жалғыз және күмәнсіз шындық ретінде тану және қоршаған әлемнің нысанды шындығын жоққа шығарумен сипатталатын пәлсапалық ілім мен ұстаным. Субъективті идеализмді, яғни бір адамға ғана тән мінсіздікті оның төтенше түрі ретінде қарастыруға болады); бір халықта (нәсілшілдік пен империализм); басқа жетекшіде (фашизмде) және табиғатта (пантейзмде) қарастырды.³⁶

Эльмессирі мен Бауман барлық ұлтшылдық және ұғымнамалық қозғалыстарды имманентизация («имманентизация» (латын тіліндегі *immanens* сын есімінен, яғни «іште болу») белгілі бір жүйеге қатысты сыртқыны құру тәртібін оның имманентті, яғни бұйырмыс ішкі ретінде бекітетін жалпы пәлсапалық ұғым) түрлері және ағзалық / бірбүйірлі парадигмалар ретінде жоққа шығарды. Эльмессирідің ұстанымы мен талдауы, егер ол мұндай қозғалыстар өздерінің жақтастарына «күрестің аяқталуы және технократиялық утопияның құрылуы, Сионда болсын, Үшінші Рейхте болсын, әл-ауқат қоғамында немесе коммунистік қоғамда болсын» деп уәде бергенде, айқынырақ әрі шешуші және жанжақты болады.³⁷ Қазіргі ұғымнама «адам іс-әрекеттерінің саласы» мен «имманентализацияға деген ерік-жігерден» басқа ешнәрсе білдірмейтін болып бейнеленген, өйткені барлық танымдық қозғалыстар болмыстың құрылымын оның құдайдан, трансцендентті болмысты әлемдік имманентті тәртіпке алмастыруға тырысады.³⁸

Эльмессирідің батыстық қазіргі заман туралы түсінігі, сондай-ақ имманенттілік пен трансценденция арасындағы айырмашылықты дуалистік тұрғыдан түсінуі оның араб және ислам лексикасында әртүрлі атаулар-

да кездесетін пантеизмді теріске шығаруға негізделген, оның ішінде *уихдәт әл-ууджуд* (болмыстың бірлігі, арабша: وحدة الوجود), *хулудль* (өмір сүретін, арабша: هولول) және *фана'* (сөзбе-сөз жойылу, арабша: فناء), бұлардың барлығы «адамның құдайға толық сіңуіне» бағытталған, бұны Эльмессери толық және күрделі адамзаттың жағдайынан қарсы қоя отырып, «ұрықтық жағдайды» «табиғи байланысты монизммен» аяқтап сипаттайды.³⁹ Эльмессери бұл түрлендірмелерді ананың құрсағындағы биологиялық және утопиялық («*уто́пия*» (ежелгі грек тілінен *οὐ* «жоқ» + *τόπος* «орын», яғни «болмайтын жер»; басқа нұсқа бойынша, ежелгі грек тілінен *εἶ* «игілік», яғни «кигілікті жер») – өткендегі немесе ойдан шығарылған болашақтағы мінсіз әлеуметтік жүйенің бейнесі (ухрония – бұл сөз *topos* (жер, орын) *chronos* (уақыт) алмастыратын утопия (грекше *u-topos*, «болмайтын жер» дегенді білдіреді) сөзінен шыққан неологизм, яғни жаңа сөз) жайлылықты білдіретін бейсаналық, сонымен бірге жағымды болмыс түрі деп атайды. Мәселе мынада: микрокосмос, яғни шағын ғарыш (ұрық-плацента) мен макрокосмос, яғни үлкен ғарыш арасындағы сұлбалар бұлыңғыр. Эльмессери саяси және технократиялық («*технократия*» (грек тілінен *τέχνη*, «шебер» + грекше *κράτος*, «билік», «күш» грек тілінде: *τεχνοκρατία*) – билік немесе шешім қабылдауда тек басшылыққа алынатын техникалық мамандарға тиесілі билік немесе қоғам құрылымының нысаны және технологиялық шешімді талаптармен (технологияны қоғам игілігіне пайдалану). *Технократияның* негізгі ұғымы – тиімділік себептері бойынша шешімдер қабылдау және сәйкесінше шешім қабылдау үдерісін саясатсыздандыру, негізгі құндылықтарға оңтайландыру және нысанды қағидалар кіреді. *Технократия* кез келген мәселені шешу үшін инженерлік тәсілдерді қолдануды қамтиды) утопияларды «барлық мәселелерге түпкілікті шешім табуға, дүниелік жұмақты құруға және тарихқа нүкте қоюға деген шынайы ниет» ретінде сипаттаудан тартынбайды.⁴⁰

Кемелді қоғамның әрлендірушілері ретінде нацистер «*лайықсыз өмірді*» (немісше: *unwertes Leben*) тіршілік кеңістігінен (немісше: *Lebensraum*) алшақтауға немесе тіпті жойылуға тура келетін негізгі нысана ретінде ойлады.⁴¹ «*Лайықсыз өмір*» (немісше: *unwertes Leben*) қатарына сығандар, коммунистер, ақыл-есі кем адамдар және қазіргі заманғы бақтың үйлесімділігіне қауіп төндіретін зиянды арамшөптер ретінде қабылданғандардың барлығы кірді; алты миллион еврейлер Гитлердің

бұйрығымен жойылған жиырма миллионнан астам адамның арасында болды. Таңқаларлық емес, *Бауман Холокостты* еврейлер ісі немесе немістер мәселесі ретінде қабылдамайды, бірақ қазіргі заманғы мүмкіндіктердің бірі ретінде қарастырады; бұл «өркениетті қоғамның әйтпесе сау денесінде қатерлі ісік пайда болуынан» гөрі көп.⁴² *Холокосттың* басқа құрбандары, Янина Бауманның айтуынша, олардың себептерін жариялауға қаражат жетіспегендіктен ұмытылады. Сығандарда, еврейлерден айырмашылығы, олардың азаптарын алдын – ала қарастыратын және өз құқықтарын қорғайтын көптеген профессорлар, жазушылар мен журналистер болған жоқ.⁴³

Төртінші тарау

Қазіргі заманның салдарын картаға түсіру

Бауман «тың жерлерді» «қажетсіздер үшін қоқыс алаңына» және ілгерінді жақтаушылары үшін «уәде етілген жерге» айналдыруға тырысқан Батыс империалистік көзқарасынан бас тартады. Жаулап алынған, басып алынған және отарланған жерлердегі халықтар «мегаполистің ұжымдық бір жынысты адамдардың табиғи заңнан тысқары қосылушылықты» ретінде қайта қалпына келтірілді.⁴⁴ Ғылым мен техника батыстық қазіргі заманның артықшылығына және оның сөзсіз көтерілуіне деген сенімділікті, яғни статикалық мәдениеттер ұғымына қарама-қарсы дамудың ең жоғарғы нүктесі ретінде қазіргі заман тұжырымдамасын алға тартты. Бұл танымдық карта батыстық заманауи барлық биліктің *трансценденталды* («*трансценденталды*») (латынның *transcendens* сын есімінен – шегінен шығу) – сезімдік тәжірибеден тыс шығу) орналасқан жеріне айналдырды, яғни ол автономды, дербестікке ие, өзін-өзі анықтайтын және өзін-өзі растайтын болды.⁴⁵

Бауман Холокостты «еврейлермен болған нәрсе», «еврей тарихындағы оқиға» немесе «көптеген ұқсас» оқиғалардың бірі ретінде қарастырса, социология үшін *Холокосттың* маңыздылығы төмендетіліп, дұрыс бағаланбайды және осылайша қақтығыс немесе алдау немесе агрессия жағдайларындай аспаптандырылады деп тұжырымдайды.⁴⁶ Ең

бастысы, Бауман германдық антисемитизмнің («*антисемитизм*») (немісше: *Antisemitismus*) – еврейлерге этникалық топ ретінде немесе еврейлерге діни топ ретінде дұшпандық көзқараста, оларды этникалық немесе діни белгілері бойынша қудалаудан көрінетін төзбеушілік. Көбінесе оңшыл радикалды қозғалыстар мен ұғымнаманың құрамдас бөлігі ретінде әрекет етеді. Ол геноцидке («*геноцид*») (грек тіліндегі *γένος* – ру, тайпа және латынның *caedere* – өлтіру етістігінен шыққан) – БҰҰ кез келген ұлттық, этникалық, нәсілдік немесе діни топты толық немесе ішінара жою мақсатында жасалған әрекеттер ретінде анықтайтын жаппай зорлық-зомбылық түрі) дейін әлеуметтік өмірдің әртүрлі салаларында және әлеуметтік ұйымның әртүрлі деңгейлерінде (тұрмыстық, мәдени, саяси түрлерінде) болуы мүмкін. Бұл ксенофобияның («*ксенофобия*») (грек тілінен аударғанда *ξένος* «бөтен» + *φόβος* «қорқыныш») – біреуге немесе бөтен, бейтаныс, әдеттен тыс нәрсеге төзбеушілік; басқа біреуді жағымсыз және қауіпті деп қабылдау) бір түрі. Бұл арнайы сөз 1880-жылы енгізілді. Семит тіл тобындағы барлық халықтарға емес, еврейлерге және/немесе еврейлерге деген дұшпандықты білдіреді) өзі *Холокост* туралы жеткілікті түсініктеме бола алмайтындығын атап өтті. Бауманның пікірінше, XIX ғасырдың соңына таман пайда болған және жалпы қолданысқа енген антисемитизм арнайы сөзі *Холокост* туралы күрделі түсініктеме бере алмайды; оған тарихи немесе заманауи дәлелдер жетіспейді.⁴⁷

Алдын алу мен жеккөрушілік қазіргі геноцидті түсіндіре алмайды; қисынсыз және тағылық жан әсерлер *Холокосттың* негізгі себептері де, құралы да болған жоқ. Нацизмнің түпкі мақсаты утопиялық әлем және керемет жоба болды. *Холокост* жағдайындағы мінсіз қоғам немесе оймыңжылдық рейх немесе азат етілген неміс рухының патшалығы болды.⁴⁸ Осы мақсатты жүзеге асыру үшін ақылға қонымсыз жан әсерлерден гөрі қазіргі заманғы ғылым, технология және *бюрократия* («*бюрократия*») (француз тілінен аударғанда *bureau* «бюро», «кеңсе» + грек тілінде: *κράτος* «үстемдік», «билік», сөзбе-сөз «кеңсе билігі») – арнайы кәсіби біліктілігі бар шенеуніктерден тұратын басқаруын жүзеге асыратын жүйе және оқыту және ресми ережелерге сәйкес өкілеттік шегінде әрекет ету) қолданылды.⁴⁹

Макс Вебердің *бюрократиялық* және оңтайлы мәдениетті талдауына сүйене отырып, Бауман *Холокосттың* «*бюрократиялық* оңтай-

лылығын» атап өтті; еврейлерді жоюға жауапты СС штабындағы бөлімінің ресми атауы «әкімшілік және экономика бөлімшесі» болды. Қорытынды шешім (*Endlösung*) ұғымының өзі «бюрократиялық мәдениеттің нәтижесі» болды. Нацистер еврейлерді Ниско, Мадагаскар немесе Архангельск-Астрахань бағытынан тыс жерлерде де тұратын еврейлерге арналған қоқыс алаңын таба алмаған кезде ғана құртуды ойлады. Бауман *Холокостты* «қазіргі заманға дейінгі жабайылықтың әлі толық жойылмаған қалдықтарының қисынсыз кетуі» деген тұжырымдаманы жоққа шығарады, оның орнына «қазіргі заманғы үйдің заңды тұрғыны» болды. Бұл дәлелді қолдау үшін ол 1961-жылы сот кезінде Адольф Эйхманның *Иерусалимде* (*Иерусалим* (иврит тілінде: יְרוּשָׁלַיִם *Йерушалá(ü)им*, араб тілінде: أورشليم القدس *Уршалім (Урушалім)*, أورشليم القدس, Уршалім-Әл-Құдс) – Израиль мемлекетенінің астанасы, Таяу Шығыстағы қала (шаһар) кеңесшісі болған доктор Серватиус қабылдаған қорғаныс желісіне сілтеме жасайды: «Эйхман егер жеңіске жетсе, марапатталады, ал егер жеңілген болса қыл бұғауға аттанатын еді». Басқаша айтқанда, қазіргі әлем картасындағы бюрократтық және оңтайлы іс-әрекеттердің «ішкі ақылақтық мәні жоқ», ал ақылақтық бағалау «іс-әрекеттің өзінен тыс» болып табылады.⁵⁰

Нацизм кезіндегі ғылыми институттар «еврей мәселесін» зерттеу және оңтайлы түрде шешілген шешімдер беру үшін құрылды. Еврейлерді жою Еуропадағы *Gesundung* (сауықтыру), *Selbstreinigung* (өзін-өзі тазарту), *Judensäuberung* (еврейлерді тазарту), гигиеналық алдын ала қолданылатын шаралар және *eine Frage der politischen Hygiene* (саяси гигиена мәселесі) деп аталды. Еврейлерді өлтіру «қоғамды ұтымды басқарудағы жаттығу» және «өз қызметіне қолданбалы ғылымның ұстанымы, пәлсапасымен ережелерін енгізу үшін жүйелі түрде жасалған әрекет» ретінде қарастырылды.⁵¹ Алайда ғылымның беделі, Германиямен шектелмеген. Неміс университеттері, Бауманның пікірінше, басқа заманауи елдердегі өздерінің әріптестері сияқты болды, олардың барлығы «ғылым мінсіздігін құнды құндылықсыз қызмет ретінде мұқият дамытты».⁵² Ғылым ұғымдарының жиынтығы және мекемелер желісі ретінде «барлық дәстүрлі ойлаудың, әсіресе дін мен әдепке байланысты беделін төмендету және байланыстырушы күшін сұрау арқылы геноцидке жол» ашты.⁵³

Бауман дәлелінің маңыздылығы *Холокост* еврейлер ісі, немістер мәселесі, нацистік өнертабыс немесе ұлттық социализм өнімі деген болжамды жоққа шығаруда. Керісінше, бұл саяси және ақылақтық тұрғыдан бейтарап қазіргі заманның аспаптық ұтымдылығының бір мүмкіндігі. *Холокосттан кейінгі әлеуметтануда* (1988), «*Модернизм (жанашылдық) және Холокост*» (1989-жыл) кіріспесінің алғашқы нұсқасы, *Бауман Холокостты* тек басқарылмайтын құмарлықтың өршуіне айналдыруға болмайтын ұтымды есептелген қызмет деп санайды. Заманауи, Бауманның ойынша, түпкілікті және тұрақты кемелдікке жетуге ұмтылды, дегенмен бұл ұмтылыс жекелеген әрекеттерді басуға немесе бейтараптандыруға, сонымен қатар жүйенің әмбебап үстемдігі мен адамның жоқтығына әкелуі мүмкін. Сол кезде *Бауман Холокостты* европалық-христиандық антисемитизмнің шарықтау шегі ретінде немесе Германияның антисемитизмі мен нацистік хайуанаттар тарихының қалыпты ағымында туындаған үзіліс ретінде түсіндіруден бас тартуы таңқаларлық емес. Бауманның гуманистік, яғни адами көзқарасы ол Израильдің *Холокостты* асыра пайдалануын және оның қайғылы естеліктерін Израильдің саяси заңдылығы туралы куәлік ретінде және оның өзі, әсіресе Палестина мен жалпы арабтарға жасаған әділетсіздіктері үшін алдын-ала төлем ретінде бас тартқан кезде өзінің шарықтау шегіне жетеді. *Холокост*, Бауманның пікірінше, қисынсыз Гоббс жан әсерлерінің нәтижесі емес, ең ғылыми жетілдірілген қарулар мен ең ғылыми басқарылатын ұйымның өнімі болды. Рас, аспаптық ұтымдылықты *Холокосттың* басты себебі деп санауға болмайды, бірақ бұл қажетті шарт болды.⁵⁴ Алайда *Бауман Холокостты* қазіргі заманның қалыпты күйі ретінде де, оның *парадигматикалық* сәті ретінде де қабылдамайды. Керісінше, ол оны заманауи мүмкіндіктердің бірі, қазіргі заманға терезе және жалпы Батыстың кездесуден аулақ болатын заманауи сынағы ретінде көрсетеді.

Қазіргі заманның салдарын бейнелеу кезінде Эльмессири толық бақылау мен толық жетілдіруге ұмтылатын барлық тұйық жүйелерге сын көзімен қарайды: марксизм және оның қайшылықтарының кез-келген көріністерінен айырылған коммунистік қоғамға шақыруы; *либерализм*(«*либерализм*» (латын тіліндегі *liberalis*, яғни «еркін» сын есімінен шыққан) – адам құқықтары мен бостандықтарына қол сұғылмаушылықты жариялайтын пәлсапалық және әлеуметтік-саяси бағыт)

және адамдардың тілектерін қанағаттандыру үшін ғылым мен техниканы пайдалануға деген ұмтылыс; Нацизм және оның толық бақылау және мінсіз оңтайландыру туралы арманы; Жаңа дүниежүзілік тәртіп және оның мәдениеттер арасындағы айырмашылықтарды елемейтін жалпыға бірдей табиғи заңдылыққа жетуге деген ұмтылыстары, сайып келгенде, *сионистік* және оны нацизм, *Blut* (қан), *Boden* (топырақ, яғни жер) *und* (және) *Volk* (халық) сияқты құдайлыққа айналдыру. Мұнда *сионистік* көзқарас пен іс-тәжірибе әрдайым батыстық *материализм* («*материализм*») (латын тілінен *materialis* – заттық) – пәлсапалық дүниетаным, оған сәйкес материя, яғни заттық дүние нысанды шындық ретінде болмыс саласындағы тұрғыдан бастапқы қағида (себеп, жағдай, шектеу), ал заттық емес дүние (ұғым, ерік, сана), т.б.) – екіншілік (нәтиже, салдар) болып табылады. *Материализм* болмыстың жалғыз «шексіз» негізі – материяның болмыс саласында болуын бекітеді; барлық болмыстар материя арқылы қалыптасады, ал заттық емес құбылыстар (соның ішінде сана) материалдық болмыстардың өзара әрекеттесу үдерістері болып табылады. Материалдық әлемнің заңдары бүкіл әлемге, соның ішінде қоғам мен адамға қатысты) мен империализм аясында қабылданады.

Бауман сияқты, Эльмессери де *Холокостты* қатты атқарымды топтың метафорасында түсінуге болатын жалпы адамзаттық жағдайды тудырған қатты оңтайлы материализмнің «*парадигмалық сәті*» деп бағдарлады. Бұл *метафора* Бауманның таңқаларлық пен қаңғыбастық метафораларына өте жақын. Эльмессери негізгі батыстық фигураларға және олардың атқарымды топтардың рөлін түсінуіне әсеріне сілтеме жасайды; Олардың қатарында Георг Зиммель, Карл Маркс, Макс Вебер және Вернер Зомбарт бар.⁵⁵ Эльмессери, алайда батыстық стипендияны бейтаныс метафораны неғұрлым жан-жақты талдау беру және түсіндіру парадигмаға енгізе алмағаны үшін сынға алды. Бейтаныс метафораны «атқарымды топ» метафорасымен ауыстыра отырып, Эльмессери қоғамнан тыс сырттан әкелінген немесе оның қатарынан жалданған және жалпыға бірдей анықталған адамдардың кең ауқымын қамти алатын неғұрлым жан-жақты, әшейін олардың күрделі гуманизмінен (адамгершілігінен) гөрі белгілі бір атқарымы арқылы анықталатын парадигманы енгізуге тырысады. Бауман айтқандай, национал-социализмнің жақтаушылары жаңартуды «экономикалық және ақша құндылықтарының ережесі» деп анықтады және олар еврейлердің нәсілдік ерекшеліктері «халықтық өмір салты

мен адами құндылық қалыптарының» жойылуының басты себебі болды деп ойлады.⁵⁶ Дәл осы себептен оларды басқалардан қан соратын сүліктер мен қанішерлер деп санаған, сондықтан олар кешірілмейтін өлімге лайық. Эльмессиридің пікірінше, ең қайғылы кекесін – еврейлердің *сионістік* дәрістер жинағында мәңгі құрбан болуға немесе тұрақты арамтамаққа жалпылауына теңдік, тіпті әділетсіз, дерексіздік қарсы тұруы».⁵⁷

Бесінші тарау

Бауман және постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) зайырлы қарама-қарсы қағида

Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) арнайы сөзі, Бауманның пікірінше, ХХ ғасырдың ішінде барлық аумақты елдерде пайда болған жағдайлардың анықтаушы белгілерін сызып, сол ғасырдың екінші жартысында қазіргі түрін қабылдады.⁵⁸ Дегенмен, Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) арнайы сөзінен бас тартып, оның орнына «өткінші осы шақ» арнайы сөзін қолданды.

«Өткінші осы шақ» – бұл Бауман Батыс модернінің (жаңашылдықтың) түрленуін картаға енгізетін жаңа *метафора*. Өткінші өмірде Бауман қазіргі күйді «белгісіздік» пен «тез қозғалатын оқиғалар» ахуалы, үстемдік ететін «*өткінші өмір*», «жаңа бастамаларға сәттілік» немесе «тез және қиындықсыз» аяқталуы деп анықтайды.⁵⁹ Өмір сүрудің бұл сұйық тәртібі әлсіздерді, кедейлерді және тез өзгертін сұйық өмірге төтеп бере алмайтын немесе төтеп бергісі келмейтіндердің барлығын шеттету қаупі бар сазды әжетханалардың қауіпті және қорқынышты ойынымен салыстырылады, бұл дәрменсіздерді, кедейлерді және тез өзгертін сұйық өмірді жеңе алмайтын немесе қаламайтындардың бәрін шығарып тастайды. Ілгерілік енді «тәтті армандар мен үміттер» *метафорасы*, «түбегейлі нық сенім» және «жалпыға ортақ және тұрақты бақыт уәдесі» емес, қорқынышты және сұмдық бір сәт қараусыз қалдырсаң қайтымсыз жеңіліске және шеттетуге әкелетін «сазды әжетханалар ойыны».⁶⁰ Қатулы осы шақтан өткінші осы шақтың айырмашылығы, «тұтыну саласындағы рахат қағидасының еркін билігімен»

байланысты, өйткені шындық енді рақаттың жауы болмайды. Керісінше, «жұмсау – міндет», өйткені ол «рәміздік бәсекелестік» береді және «жақсы өмірдің анықтамасын» монополияға айналдырады.⁶¹ Мұнда Бауманның тезисі Фрейдтің ескі жоқтауларымен күрт қарама-қарсы қойылған, өйткені шындық «бүгін ләззат алу қағидасы төрағалық етуші болып табылатын әділет сотында өзін-өзі қорғауға тиіс».⁶²

Қазіргі өткінші дәуірде болашақ тұтынушылардың танымдық картасы еліктіргіш тауар белгілерімен басқарылады: (1) әйгілі адамдардың беделі (қоғам қайраткерлері, ұлы спортшылар, танымал актерлер мен әншілер) және (2) ғылымның беделі (ғылыми бедел сауалнамалар, сандар және алгебралық формулалар). Бұл билік органдары «әлеуметтік мақұлдау нышандары», «ұтымды және берік білім» және «жақсы білімді таңдау»⁶² болып табылады.⁶³ Бауман сұйық заманауи өмірді «ойынхана тәрізді мәдениет» ретінде қарастыруға болады, онда өмір «өзіне жабық, өзіне сілтеме жасаушы және өзіншіл эпизодтар», «жаңа бастамалар реттілігі» немесе «новеллалар жинағы» жеке ойындарына айналады.⁶⁴ Ең қайғылы кекесін, Бауманның пікірінше, мол тұтыну сәттіліктің және даңқтың белгісіне айналады. Кейбір заттарды иемдену және тұтыну адамның бақытының, мүмкін тіпті адамның қадір-қасиетінің қажетті шарты ретінде қарастырылады.⁶⁵

Бауман өзінің «Постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) жыныстық қатынастар туралы» ойландыратын мақаласында ұсынғанындай, постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) көрінісіндегі жыныстық белсенділік «оның жыныстық ләззат алу әсеріне ғана бағытталған... Оның басты міндеті – бұл әрқашан күшті, шексіз өзгермелі, керемет жаңа және бұрын соңды болмаған *Erlebnisse*-ні (немісше: күшті әсер қалдыратын оқиғаны) қамтамасыз ету».⁶⁶ Жыныстық мерекелеу отбасын негізгі әлеуметтік бөлік ретінде сұйылтуымен ғана емес, сонымен бірге әкелік сүйіспеншілік пен жақындықтың жаңа қауіп-қатерімен бірге жүреді.⁶⁷ Саяхатшылар мен қаңғыбастар «қазіргі өмірдің негізгі *метафорасы*» ретінде ұсынылған, өйткені біз барлығымыз «мінсіз саяхатшы» мен «емделмейтін қаңғыбас» үйектері арасында созылған континуумға («континуум» (латын тіліндегі *continuum* «үздіксіз», «жаппай, тұтас» сын есімінен шыққан ғылыми және пәлсапалық арнайы сөз) салынған-быз.⁶⁸

Алтыншы тарау

Эльмессири және постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) өтімділік

Заманауи сыны оның постмодернизмді (кейінгі жаңашылдықты) ерте тойлауды болжаған Бауманнан айырмашылығы, Эльмессири ешқашан постмодернді, яғни кейінгі жаңашылдықты кіріптарлықтан құтқаруның, плюрализмнің (пікірлер немесе көзқарастар көптігінің, немесе алуан түрлілігінің) немесе айырмашылыққа төзімділіктің жаңа көкжиегі деп қарамады. Керісінше, ол оны пәлсапаның нигилистік және релятивистік түрі, *прагматизм* («*прагматизм*» (ежелгі гректің *πράγμα* зат есімінен, ілік септігі: *πράγματος* – «іс», «әрекет») – ақиқат пен мағыналық мәннің өлшемшарты ретінде іс-тәжірибеге негізделген пәлсапалық ағым) сезімі өте жоғары деп санады. Постмодернистік (кейінгі жаңашылдық) бағыттан үлкен және жоғары үміт күткен Бауманнан айырмашылығы, Эльмессири постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) әлемді ешбір пайда болуы немесе мақсаты жоқ мәңгі ағынмен тек қана материалистік материя ретінде атап өтетіндігін алға тартты. Заманауи жобаға адал болып қалған және постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) арқылы жүзеге асатын үлкен үміттерді күткен Бауманнан айырмашылығы, Эльмессири постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) қазіргі заманның сәтсіздігімен және оның қарызын төлеуге дәрмені болмай қалушылықпен бір мағыналы деген негізгі болжамнан ешқашан бас тартқан емес.⁶⁹

Өткінші оңтайлы емес *материализм* кезеңінде адамдардың барлығы дерлік атқарымды топтарға немесе мәмлүктерге (мәмлүктер-ортағасырлық Мысырдағы түркі және Кавказ халықтары өкілдерінен шыққан жауынгер-құлдарға, арабша: *المماليك*) айналды. Постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) шарт – бұл Эрнест Геллнердің *эмбебан мәмлүк* сөзін немесе *атқарымдық топ* Эльмессиридi қарызға алу шарты деп айтуға болады. Соңғысы жан-жақты зайырлылық дәуірінің шартты белгісі болып табылады және оған Эльмессиридiң пікірінше Батыс пен Парсы шығанағы елдеріндегі келімсектер, ләззат өнеркәсібінің қызметкерлері (жезөкшелер, хатшылар, қожабикелер, кино жұлдыздары, спорттағы ерлер мен әйелдер, манекенші бикелер мен жыныстық қатынас патшайымдары), саяхатшылар, әскери дегдарлар, мәдени және саяси дегдарлар,

тіпті атқарымды немесе тұтынушы мемлекеттер кіреді.⁷⁰ Постмодернизмнің (кейінгі жаңашылдықтың) басты метафораларының бірі ретінде жыныстық қатынастың маңыздылығын анықтаған Бауман сияқты, Эльмессери оңтайландыру, *секуляризация*, яғни зайырландыру және имманентизация («имманентизация») (латын тіліндегі *immanens* сын есімінен, яғни «іште болу») белгілі бір жүйеге қатысты сыртқыны құру тәртібін оның имманентті, яғни бұйырмыс ішкі ретінде бекітетін жалпы пәлсапалық ұғым) деңгейлерінің өсуі жаңа ағзалық *метафоралардың* пайда болуы мен дамуына әкелді деп санайды: «адам денесі жанарту дәуіріндегі негізгі *метафора*. Қазір жыныстық қатынас постмодерн (кейінгі жаңашылдық) дәуірінің басты метафорасына айналды».⁷¹ Эльмессери тіпті қазіргі батыс пәлсапасы жыныстық қатынасқа «барлық нәрсеге гносеологиялық (танымдық) басымдылық» береді деп тұжырымдайды.⁷² Бұл басымдылықты әлемнің күрделіліктерден бас тартуға ұмтылумен, құндылықтар, міндеттемелер және жауапкершіліктен қашумен байланыстыруға болады.⁷³

Жыныстық мерекелеу сонымен бірге отбасының сұйылтуымен және жаңа өткенші белгілердің пайда болуымен бірге жүреді. Кездейсоқ жыныстық қатынас немесе Эльмессеридің «жедел жыныстық қатынас» деп атайтын мерекесімен жыныс пен құндылық айқын түрде бөлініп, тез қанағаттандыруды көздейтін уақытша табиғи қатынасқа айналды. Таңқаларлық емес, мысалы, жезөкшелік «экономикалық қызметке» айналды, ал «жезөкше» тілтанымдық белгісі «жыныстық қатынас жұмыскерге», жаңа таңбалаушы және жезөкшені жұмысшы, қоғамдағы экономикалық күш ретінде қаралатын жаңа белгіге айналды.⁷⁴

Сол сұйылту үдерісін, Эльмессеридің пікірінше, «некесіз балалар», енді «некесіз аналардың балалары», «жалғыз басты ата-аналардың балалары», «некесіз балалар», «табиғи нәрестелер» және «махаббат сәбилері» деп аталынды. Бір сөзбен айтқанда, олар табиғаттың балалары. Эльмессери сұйық постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) жыныстық қатынас немесе дәлірек айтқанда *секуляризация*, яғни зайырлану, сонымен қатар жынысты қасиеттендіру адамды «күрделі адам» (әке/ана, күйеу/әйел, ер/әйел) ретінде бұзады дейді. Эльмессери кекесінмен, бірақ салмақты дауыспен жыныстық қатынастың «табиғи эволюциясының» сұйылуын инцест (инцест (латын тілінен шыққан *incestum* – «қылмыстық байла-

ныс», «қан араласу/қан араластыру (жақынына үйлену)», одан әрі латын тіліндегі incestus «таза емес», «қылмыстық», «күнәкар» деген сын есімдерін білдіретін арнайы сөз) тыйымына, бір жынысты адамдардың табиғи заңнан тысқары қосылушылықты және зоофилияны (жануарлармен жыныстық қатынасқа құмарлықты) мерекелеуге немқұрайлы қараудың нәтижесі деп санайды.⁷⁵

«Пәлсапаға» деген қызығушылық (даналыққа деген сүйіспеншілік) қазір *педофилия* («педофилия») (көне грекше: *παῖς* – «сәби» + көне грекше: *φιλία* – «махаббат», басқаша айтқанда инфантосексуализм, падерозия) – психикалық бұзылу, көптеген жыныстық ауытқулардың бірі. Бұл ауруға шалдыққан адамдарды педофил деп атайды) мен зоофилияға («зоофилия») (ежелгі гректің *ζῷος* «тіршілік», «тірі» және ежелгі грек тілінен *φιλία* – «махаббат» деген сөздерінен шыққан) – жануарларға жыныстық тартымдылық) деген қызығушылықпен ауыстырылды.⁷⁶ Кекесіннің ең өкініштілігі – адамның табиғатына қол сұғушылық болып табылатын жыныстық ауытқушылықтың адам құқығы жолында қорғалуы. Адамдар тек сезімге ләззат алу үшін пайдалатын етке ғана айналды.⁷⁷

Постмодерншілер, яғни кейінгі жаңашылдықты жақтаушылар, Эльмессиридің пікірінше, бірдейлік, есте сақтау, тарих, уақыт, бейнелемелер, шығу тегі, шындық пен қасиеттілік, трансценденттілік («трансценденттілік» (латынның *transcendens* сын есімінен – шегінен шығу) – сезімдік тәжірибеден тыс шығу), яғни билікке деген ерік-жігерді, еркін ойын мен қалауды дәріптейтін әлем туралы түсініксіз әлем құруға ұмтылады. Постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) денені тойлауды талдауда, Эльмессирі Бауманның *трансценденталды* жеке тұлғаның, құдайлық немесе адамның болмауы жосықсыздықтың билігін білдіреді және діни толықтығының болмауы, Бауманның пікірінше, мерекені өткізуге алып келді деген сенімін айтады. Дене жеке болғанда, ол «мен / дененің трансценденттілігін болжайтын қауымдастық, қоғам және ұжымдық сәйкестілік ұғымдары енді болмайды».⁷⁸

Эльмессирі постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) әлемдегі жыныстық қатынастың орталығын ашатын мысалдарды келтіреді: Дерриданың деконструкцияны («*деконструкция*») (латын тіліндегі «*de-*», яғни «жоғарыдан төменге» сөз алдына жалғанатын қосымшасынан; «артқа»

+ «*constructio*», яғни «құрылыс»; «түсіну» деген мағыналарды білдіретін арнайы сөз тіркесі) – қазіргі заманғы пәлсапа мен өнердің тұжырымдамасы, таптаурынды жою немесе жаңаға мәнмәтінге қосу арқылы түсінуді білдіреді) «үздіксіз оргазм», яғни «үздіксіз жыныстық ләззат алу» ретінде сипаттауы, Бартестің «мәтіннен ләззат алуды» жыныстық қанағаттану әрекеті ретінде көрсету, қиялданудың орнына (трансценденттіліктің рәмізі ретінде) инвагинацияны (имманенттіліктің рәмізі) тойлауға шақыру ретінде сипаттауы және логоцентризмді («*логоцентризм*») (ежелгі грек тілінен аударғанда *λόγος* – «сөз», «білім», «ілім» және латын тілінен аударғанда *centrum* – «үш», «орталық») – сыни теория мен *деконструкция* пәлсапасында көбінесе сүйенішті, жиі негізсіз сенім артуға бейімділікті білдіреді және кез келген мәтіннің немесе пәлсапалық талдау пәнінің орталық құрамдас бөлігі бойынша, ал мұндай орталық құрамдас бөліктің болмауы мүмкін) фаллогоцентризмге (*фаллогоцентризм* – Жак Дерриданың мағына құрудағы еркектік қағидасының (грек тілінде: *φάλλος*, фаллос, яғни еркек жыныс мүшесі) артықшылығын белгілеу үшін ойлап тапқан жаңа сөз), әсемдік пен герменевтиканы («*герменевтика*») (ежелгі грек сөзі *ἐρμηνευτική* «түсіндіру өнері», *ἐρμηνεύω* («түсіндірме», «түсіндірме»)) арнайы сөзінен шыққан), шығу тегі түсініксіз) – түсіндіру қағидаларын зерттеу (мысалы, кез келген мәтіндерді немесе тұжырымдамаларды (жүйелерін) түсіндіру қағидаларын зерттеу, себебі кез келген мәтіндер немесе ұғымдар (анықталмаған) орталар мен мәнмәтіндерде тұжырымдалған) эротикаға, мәтіндікті жыныстыққа, дәрістер жинағын жыныстық қатынасқа, *эсхатологияны* («*эсхатология*») (грек тілінде: *εσχολογία* ← көне грек сын есімі *ἔσχατος* «соңғы, ақырғы» + *λόγος* «сөз»; «білім») – дінтанудың бір бөлімі, адам мен дүниенің сыртындағы және дүниесінің түпкілікті тағдыры туралы барлық нәрсе «мәңгілікте» деп санайтын діни ілім. Бір адам жанының өлгеннен кейінгі тағдыры туралы ілім болып табылатын дербес *эсхатология* мен дүниежүзілік эсхатологияның дүние мен адамзат тарихының мақсаттары мен тағдыры, олардың мән-мағынасының сарқылуы, аяқталуы және оның мақсаты туралы ілімнің айырмашылығы бар және мұның соңы не болатынын айтады) әдепсіз әдебиетке сіңіру.⁷⁹

Жыныстық қатынас трансценденттілікті мазақ ететін нақты, жасырын, материалдық сілтеме бола отырып, талдау беру мен түсіндіруді жокқа шығаратын «тілдің алмастырушысы» болады. Эльмессери айтқандай,

постмодерн (кейінгі жаңашылдық) дәуірі қазір әсемдікті эротикаға (эротика (ежелгі грек сын есімінен *ἐρωτικός* «махаббаттық», «ғашық»; «құмарлық», *ἔρωξ* «махаббат», «құмарлық», одан әрі *ἐρώω* «сүйю», «дәртті құмарлық»), ал аралық мәтіндікті жыныстыққа жатқызады.⁸⁰

Эльмессиридің өзіндігі мен ұғымнамасын өте жақсы біледі, сондықтан ол ешқашан иудаизм, еврей және сионизмді шатастырмайды. Жоғарыдағының бәрі, ол постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) немесе деконструкцияны («*деконструкция*» (латын тіліндегі «*de-*», яғни «жоғарыдан төменге» сөз алдына жалғанатын қосымшасынан; «артқа» + «*constructio*», яғни «құрылыс»; «түсіну» деген мағыналарды білдіретін арнайы сөз тіркесі) – қазіргі заманғы пәлсапа мен өнердің тұжырымдамасы, таптаурынды жою немесе жаңаға мәнмәтінге қосу арқылы түсінуді білдіреді) – барлық қатты заттарды сұйылтуға бағытталған еврейлердің үрдісі деген тұжырымдаманы жоққа шығарады. Эльмессирин Батыс ғалымдары арасындағы бұл әдеттегі, бірақ жаңсақ пікірді еврей диаспорасының («*диаспора*») грек тілінде: *διασπορά* – шашыраңқы) – әлеуметтік ғылымдарда ұлттық ата-жұрты болып табылатын елден тысқары өмір сүретін халықтың бір бөлігі) еврей тарихи тәжірибесімен «аласталған ұлт» (немісше: *das jüdische Volk ein Pariavolk*) және еврейлердің уәде етілген жер, яғни жерұйық туралы армандайтын резидент/мәңгілік саяхатшы ретінде танымдық картографиялауымен байланыстырады. Осылайша еврей таңбалаушыдан бөлінген немесе шамадан тыс жүктелген және шексіз мағынасы бар белгі беруші ретінде ұсынылған. Постмодернизмді (кейінгі жаңашылдықты) түсіндірудегі еврейлердің маңыздылығына Эльмессиридің қызығушылығын оның мәдени бейімділігімен ғана емес, сонымен қатар екінші дүниежүзілік соғысқа дейінгі және одан кейінгі еврейлердің қазіргі заман да, постмодернизмде (кейінгі жаңашылдықта) экзистенциалдық, яғни болмыстық («экзистенциализм» (француз тілінде: *existentialisme*; латын тілінен енген *existentia* зат есімі – қазақ тіліндегі мағынасы «бар болу»), сонымен қатар болмыс пәлсапасы – ХХ ғасыр пәлсапасындағы адам болмысының бірегейлігіне назар аударатын бағыт) жағдайын қамтитын басым парадигмамен байланыстыруға болмайды. Макс Сильверманнның ойынша, Холокосттан кейінгі еврейдің аллегориялары заманауи және постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) мәселелерін шешуде өте маңызды.⁸¹

Эльмессери, еврейлерді постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) ұстанымдарының (*нигилизм* («*нигилизм*» (латын тілінен *nihil* – «ештеңе»)) жалпы қабылданған құндылықтарды, мінсіздіктерді, ақылақтық ережелерін, мәдениетті немесе нысанды шындық, білім, ақылақ, құндылықтар сияқты іргелі ұғымдарды (төтенше түрінде – мүлде жоққа шығаратын) пәлсапа немесе өмірге көзқарас), *деконструкция* («*деконструкция*» (латын тіліндегі «*de-*», яғни «жоғарыдан төменге» сөз алдына жалғанатын қосымшасынан; «артқа» + «*constructio*», яғни «құрылыс»; «түсіну» деген мағыналарды білдіретін арнайы сөз тіркесі) – қазіргі заманғы пәлсапа мен өнердің тұжырымдамасы, таптаурынды жою немесе жаңаға мәнмәтінге қосу арқылы түсінуді білдіреді), *фрагментация* («*фрагментация*» (латын тіліндегі *fragmentum* «сынық», «жаңғышақ», «бөлшек» сөздерінен шыққан, әрі қарай латын тіліндегі *frangere* «сыну», «талқандау», «ұсақтау» етістігінен шыққан – бір нәрсені көптеген ұсақ алшақ бөлшектерге (қалдықтарға) ұсақтау үдерісі) және т.б.) ілгерілеушілері ретінде қарастыра алады деген болжамды жоққа шығарады. Бұл жалпы сенім, Эльмессеридің пікірінше, нәсілшілдік ұғымнаманы білдіреді, өйткені еврейлерді қараңғылықтың зұлым күштерінің біріне айналдырады.⁸²

Эльмессери еврейлердің мұндай яһудилерді зұлым және қауіп төндіретін етіп көрсетуіне таң қалмайды және ол батыстық нәсілшілдік дәрістер жинағының жарағына сәйкес келетіндігін растайды. Батыс еврейлерді жақсылық пен жамандыққа ие қарапайым адам ретінде қараудың орнына барлық еврейлерді атқарымдықтың немесе нигилизмнің рәмізі ретінде ұсынады. Еврей қауымдастықтарының тарихын жазу, Эльмессеридің пікірінше, айқын дуализммен сипатталады, өйткені оларды әртүрлі мәдениеттерге жататын азшылықтар ретінде емес, оларды жиынтық ретінде, яғни «еврейлер» немесе «еврейлер таңдаған адамдар» шеңберінде көрсетеді. Ең бастысы, еврей қауымдастықтары әдеттен тыс атқарымдық топтар ретінде, яғни саудагерлер, ақша несие берушілер және адам түріндегі мүлік ретінде немесе Эльмессериден пайдаланып алатын болсақ, басқалардың мүдделеріне қызмет етуге берілуі мүмкін «адам түрінде пайдаланатын зат» ретінде ұсынылды.⁸³

Бауман сияқты, Эльмессери де Батыс әлемді өркениеттік миссияны («миссия» (латынның *missio* «сәлем-сауқат», «жіберу» зат есімінен

шыққан, латынның *mittere* «лақтыру, серпу», «босату», «жіберу» етістігінен шыққан) кез келген ұйымның (әдетте діни, саяси және т.б.) негізгі мақсаты қызметі және оның болмысының мәні болып табылады) күтіп тұрған «*вакуум*» («*вакуум*» (латын тілінен аударғанда *vacuus* зат есімі – «күр бостық» деген мағынаны білдіреді) – заттан бос кеңістік. Инженерлік және қолданбалы физикада *вакуум* атмосферадан едәуір төмен қысымдағы газдан тұратын орта ретінде түсініледі), «өз мүддесі үшін аспапты мәселе», тағылықты бос жер, бос кеңістік ретінде қабылдады деп тұжырымдайды. Бауманнан айырмашылығы, Эльмессири әрдайым *сионизм* – еуропалық империялық мұраның заңды ұрпағы деп айтады. Араб және ислам тарихын басқара отырып, сионистер Палестинаны «адамдарсыз жер», тарихсыз географиялық кеңістік және бытыраңқы адамдар өмір сүретін бос кеңістік деп санайды. Эльмессири постмодернизммен (кейінгі жаңашылдықпен) сионизмнің арасындағы ортақ нәрсе – бұл еврейлердің де, арабтардың да жеке басын оңай бұзып, оларды тамырсыз нысандарға айналдыратын, басқа жерге оңай ауыстырылатын және сыйға тартылатын белгілерге айналдыратын етіп, белгі берушіні белгілерден бөлуге жаңа сәйкестілікпен тырысатын әрекет. Еврейдің *сионистік* қоныстанушыға айналуы таңқаларлық емес. Араб палестиналық босқын; Палестина, Израиль; Иордан өзенінің батыс жағалауы (*Әд-Дифә Әл-Ғәрбийя*, арабша: الدفاع الغربية) Иудея мен Самария; және араб әлемі «түрік суы», «араб шығанағы астанасы», «мысырлық жұмыс күші» және «израильдік ноу-хау» тұратын Таяу Шығыс нарығы.⁸⁴

Аймақ тұжырымдамасы өте маңызды, өйткені ол әдетте Таяу Шығысқа қатысты қолданылады. Бұл тарихқа, тілге және дінге сілтеме жасамай, таза географиялық шындықты білдіреді, сондықтан панарабизм мен панисламизмге қарама-қарсы панрегионализм Еуропа мен Америка Құрама Штаттары тарапынан насихатталды. Осы көзқарас аясында бүкіл Таяу Шығыс, соның ішінде Израиль, Батыс жаһандану әлеміне енуі мүмкін. Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) сияқты, *сионизм* жаппай толық салыстырмалылыққа сенеді және осылайша құқық пен ақиқат ұғымдарын жоққа шығарады. Зорлық-зомбылықтың күрес ойынының ережелерін шешетін негізгі прагматикалық тірек нүктесіне айналуы таңқаларлық емес.⁸⁵

Сионизм империялық картадан тысқары емес, өйткені *сионистік* іс-әрекет негізінен *сионистік* танымдық карта арқылы анықталады, ол күрделі шындыққа және оны қоршаған қарама-қайшылықтарға тікелей жауап берудің орнына күшке, аңыздарға, үміттерге, қорқыныш пен құдайдың уәделеріне негізделген. Эльмессери әрдайым Израиль еврей мемлекеті емес, екі негізгі прагматикалық («*прагматизм*») (ежелгі гректің *πράξιμα* зат есімінен, ілік септігі: *πράξιμος* – «іс», «әрекет») – ақиқат пен мағыналық мәннің өлшемшарты ретінде іс-тәжірибеге негізделген пәлсапалық ағым) және атқарымды мақсатқа қызмет ететін отырықшы отарлық депопуляциялық («депоуляция») («де-», «дез-») (латын тілінде сөз алдында жалғанатын теріс қосымшасы – «бөлек», «жеке-жеке»; «жою») және латын тіліндегі *populatio* зат есімінен шыққан, яғни «халық», «ел», «ел-жұрт», «тұрғындар» деген мағыналарды білдіретін ғылыми (демографиялық) арнайы сөз) – ел-жұрт санының азаюы, тұрақты (яғни, біреудің әсерінен емес), белгілі бір уақыттағы төтенше жағдайлар кезінде демографиялық көшу нәтижесінде туындаған елді мекендегі, аймақтағы немесе елдегі халық санының азаюы, оның соңғы кезеңінде туу көрсеткіші халықтың орнын толтыру деңгейінен (бір әйелге шаққанда 2,1 туу) және осыған байланысты төмендейді; халықтың қартаюына және соның салдарынан өлім-жітімнің бірте-бірте өсуіне байланысты туу көрсеткіші өлім деңгейінен төмендейді, сондай жағдайды депопуляция деп атайды) мемлекет: Еуропаны артық еврейлерден арылту және Батыс империализмінің мүдделеріне қызмет ететін атқарымды мемлекет ретінде әрекет ету деп әрдайым дәлелдейді.⁸⁶

Эльмессери еврей қауымдастығына қатысты «атқарымды топтар» парадигмасын және Израильге қатысты «атқарымды мемлекет» арнайы сөзін қолданады; соңғысы – бұл Таяу Шығыстағы Батыстың мүдделеріне қызмет ететін атқарымды мемлекет. Бауманның өзі «Израильден Оңтүстік Кореяға дейінгі елдердің тірі қалуына» кепілдік берудегі АҚШ-тың рөліне қатысты.⁸⁷ Бұл тұрғыда Эльмессери постмодернизмді (кейінгі жаңашылдықты) прагматикалық қабылдау ұғымнамасы, берілу және әлсіздердің статус-квоға бейімделуі деп анықтайды; бұл оның қайшылықтарымен байыпты айналысудың және оны өзгертудің орнына шындықпен еркін және шектеусіз ойын.⁸⁸

Автор

ХӘГГӘГ ӘЛИ – Каир университетінде оқыды және салыстырмалы мәдени теория бойынша PhD докторы дәрежесіне ие болды. Доктор Али Берлиннің Гумбольдт Университетінде де, Берлиннің Виссеншафт колледжде де бірнеше шәкіртақылар алды. Ол сондай-ақ беделді Джордж- Аनावати шәкіртақысын ислам және христиан діндері арасындағы сұхбатқа арналған ғылыми жобалар үшін алды. Доктор Әлидің негізгі ғылыми қызығушылығы - герменевтика және қазіргі заманғы сын- пікірлер, және ол қазіргі уақытта Каир университетінің өркениеттану және мәдениеттер диалогы орталығының зерттеу тобының жетекшісі. Оның «Қазіргі Мысырдағы келіспеушілік пен цензура» ғылыми-зерттеу жобасы Бонн университетімен ынтымақтастықта жүзеге асырылады және DAAD (Германия академиялық алмасу қызметі) Германия-Араб түрлену серіктестігі аясында қаржыландырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

Бірінші тарау: Кіріспе

1. Эльмессири, Рихлят Әл-Фикрийя, [Менің зиялы саяхатым], (Каир: Дар Әл-Шурук, 2005 жыл), 376-шы бет.
2. Зубайда, «Саяси исламның траекториялары», Саяси тоқсан, 2000 жыл, 1-ші қосымша, 71-ші том, 61-ші бет.
3. Эльмессири, Дирасат Әл-Марифийя, [Батыстық осы шақтағы эпистемологиялық (танымдық) зерттеулер], (Каир: Дар Әл-Шурук Интернэшнл, 2006 жыл), 69-шы және 70-ші беттер.
4. Эльмессири, Әл-Әлмәнийя Әл-Джузийя уәл Әлмәнийя Әш-Шәмиля, [Ішінара және жан-жақты зайырлылық], (Каир: Дар Әл-Шурук, 2002 жыл), 1-ші том, 101-ші және 126-шы беттер.
5. Эльмессири, Дирасат Әл-Марифийя, 34-ші бет.
6. Эльмессири, Таяу Шығыстағы Ислам және зайырлылық кітабындағы «Зайырлылық, имманенттік және *деконструкция*», Ред. Джон Эспозито және Әззәм Тәмими. (Лондон: Hurst & Co, 2000 жыл), 68-ші бет.
7. Эльмессири, Әс-Сухйюнийя уә Ән-Назийя уә Нихаят Әт-Тарих, [*Сионизм*, нацизм және тарихтың соңы] (Каир: Дар Әл-Шурук, 2001 жыл), 299-шы бет.
8. Эльмессири, Рихлят Әл-Фикрийя, 318-ші бет.
9. Эльмессири, Рихлят Әл-Фикрийя, 543-ші бет.
10. Ахкар, Арабтар және *Холокост*. Г. М. Гошгарян (аударма). (Лондон: Сақи, 2011 жыл), 20-шы бет.
11. Бантинг, «Құмарлық және пессимизм», Guardian, Лондон, 5-ші сәуір, 2003 жыл, 20-шы бет.
12. Бауман және Векки, Сәйкестік (Кембридж: Polity Press, 2004 жыл), 11-ші бет.
13. Бауман, Постмодернның (кейінгі жаңашылдықтың) лебізі, (Лондон; Нью-Йорк: Рутледж, 1992 жыл), 28-ші бет.
14. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) және оның наразылықтары (Нью-Йорк: New York University Press, 1997 жыл), 97-ші бет.
15. Шапира, «Өткенші әлемдегі өмір», Haaretz Daily газеті, 2007-ші жылдың

16-шы қарашасы.

16. Бауман, Постмодернның (кейінгі жаңашылдықтың) лебізі, 226-шы және 227-ші беттер.
17. Бауман, Қазіргі заман және амбиваленттілік (Итака, Н.Я.: Корнелл университетінің баспасы, 1991 жыл), 129-шы және 140-шы беттер.
18. Бауман, «Қуғындағы ассимиляция (ұқсатылу)», Бүгінгі Поэтика, 17-ші том, № 4, 1996 жыл, 571-ші және 581-ші беттер.
19. Бауман, Қазіргі заман және амбиваленттілік, 129-шы және 140-шы беттер.

Екінші тарау: Түбегейлі ағарту

20. Бауман, Қазіргі заман және *Холокост* (Кембридж: Polity Press, 1989 жыл), 92-ші бет.
21. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) және оның наразылықтары, 174-ші бет.
22. Бауман, Қазіргі заман және амбиваленттілік, 24-ші бет.
23. Бауман, Социализм: Белсенді утопия (Нью-Йорк: Холмс & Мейер, 1976 жыл), 24-ші бет.
24. Килминстер және Ян Варко. «Қосымша: Зигмунт Бауманның жазбаларындағы мәдениет және күш», Мәдениет, қазіргі заман және революция журналындағы Зигмунт Бауманның құрметіне арналған очерктер (Лондон: Routledge, 1996 жыл, 217-ші бет.
25. Бауман, Сыни әлеуметтануға қарай, 70-ші және 74-ші беттер.
26. Бауман, Қазіргі заман және амбиваленттілік, 71-ші бет.
27. Бауман, Заң шығарушылар және аудармашылар (Кембридж, Ұлыбритания: Polity Press, 1987 жыл), 80-ші бет.
28. Торвелл, «Зигмунт Бауманның ой лаңкестігі» (Доминикан кеңесі/ Blackwell Publishing Ltd), New Blackfriars, 1995 жыл, 76-шы том, 891-ші шығарылым, 145-ші бет.
29. Эльмессери, Эл-Элмәнийя Эл-Джузийя уәл Элмәнийя Эш-Шәмиля, 1-ші том, 290-шы бет.
30. Эльмессери, Эл-Элмәнийя Эл-Джузийя уәл Элмәнийя Эш-Шәмиля, 1-ші том, 294-ші және 297-ші беттер.
31. Уэллман, *La Mettrie*: Медицина, пәлсапа және ағарту (Дарем, NC: Duke

University Press, 1992 жыл), 264-ші бет.

32. Бернштейн, Жаңа шоқжұлдыз (Кембридж: Polity Press, 1991 жыл), 40-шы бет.

Үшінші тарау: Қазіргі заман танымдық (танымдық) әңгіме ретінде

33. Бәдәуи, *Маусуат* Әл-Фәлсәфә, [Пәлсапа энциклопедиясы], (Бейрут: Әл-Муәссәсә Әл-Арабийя ли Әд-Дирасат уа Ән-Нәшр, 1984 жыл), 86-шы бет.

34. Бауман, Фрагменттердегі өмір (Оксфорд Ұлыбритания және Кембридж АҚШ: Блэквелл, 1995 жыл), 15-ші және 16-шы беттер.

35. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) және оның наразылықтары (Нью-Йорк: New York University Press), 1997 жыл, 201-ші бет.

36. Эльмессери, «Зайырлылық, имманенттік және *деконструкция*», 75-ші бет.

37. Эльмессери, Әл-Лұға уәл Маджаз: Байна Таухид уәл Уихдат Әл-Ууджуд [Тіл және *метафора*: Монотеизм мен *пантеизм* арасында], (Каир: Дар Әш-Шуруқ, 2002 жыл), 56-шы бет.

38. Вогелин, Ғылым, саясат және гностицизм, Эллис Сандоз. Ред. (Вашингтон, Колумбия аймағы: Regnery Publishing, 1997 жыл), 68-ші және 69-шы беттер.

39. Эльмессери, «Зайырлылық, имманенттік және *деконструкция*», 62-ші бет.

40. Эльмессери, Әл-Әлмәниййя Әл-Джузиййя уәл Әлмәниййя Әш-Шәмиля, 1-ші том, 144-ші бет.

41. Бауман, *Қазіргі заман және Холокост*, 67-ші және 68-ші беттер.

42. Дәл сонда, 7-ші бет.

43. Янина Бауман, «Басқа адамдардың қорқыныш жындары: Сығандардың жағдайы», Он бірінші тезис, 1998 жыл, 54-ші том, №1, 51-ші және 56-шы беттер.

Төртінші тарау: Қазіргі заманның салдарын картаға түсіру

44. Бауман, «Постпринитарлық әлемдегі адамзат тағдыры», Адам құқықтары журналы, 1-ші том (3), 2002 жыл, 283-ші және 303-ші беттер.

45. Бауман, Заң шығарушылар және аудармашылар, 115-ші және 116-ші беттер.

46. Бауман, *Қазіргі заман және Холокост*, 1-ші және 2-ші беттер.

47. Сонда, 31-ші бет.

48. Сонда, 66-шы бет.

49. Сонда, 13-ші бет.
50. Сонда, 14-ші және 18-ші беттер.
51. Сол жерде, 71-ші және 72-ші беттер.
52. Сонда, 126-шы бет.
53. Сонда, 108-ші бет.
54. Бауман, «Холокосттан кейінгі әлеуметтану», Британдық әлеуметтану журналы, 1988 жыл, 39-шы том, № 4, 478-ші және 481-ші беттер.
55. Эльмессери, Рихлят Әл-Фикрийя, 590-шы бет.
56. Бауман, Қазіргі заман және Холокост, 61-ші бет.
57. Эльмессери, Уәде етілген жер (Нью-Брунсвик, Н. Дж.: Солтүстік Америка, 1977 жыл), 44-ші және 45-ші беттер.

Бесінші тарау: Бауман және постмодерндік (кейінгі жаңашылдық) зайырлы қарама-қарсы қағида

58. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) тұспалы, 187-ші бет.
59. Бауман, Өткенші өмір (Кембридж; Малден, МА: Полит, 2005 жыл), 2-ші бет.
60. Сонда, 68-ші бет.
61. Бауман, Постмодернизмнің (кейінгі жаңашылдықтың) тұспалы, 50-ші бет.
62. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) және оның наразылықтары, 2-ші бет.
63. Бауман, Бостандық (Миннеаполис: Миннесота университетінің университеті, 1988), 65-бет.
64. Бауман, «Теледидарда көрінгендей», 2000, Әдептілік болашақ көріністер, 7-ші том (2), 107-ші және 121-ші беттер.
65. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) және оның наразылықтары, 40-шы бет.
66. Бауман, «Жыныстық қатынасты постмодерндік (кейінгі жаңашылдықтық) қолдану туралы», Теория, мәдениет және қоғам (Лондон: Sage, 1998), 15-ші том (3-4).
67. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) және оның наразылықтары, 149-шы бет.
68. Бауман, Постмодернизм (кейінгі жаңашылдық) және оның наразылықтары, 93-ші бет.

Алтыншы тарау: Эльмессири және постмодерндік

(кейінгі жаңашылдық) өтімділік

69. Эльмессири, Әл-Хадаса уа ма Бағдаль Хадаса (Дамаск: Дар аль-Фикр, 2003 жыл), 83-ші және 86-шы беттер.
70. Эльмессири, Әл-Әлмәнийя Әл-Джузийя уәл Әлмәнийя Әш-Шәмиля, 2-ші том, 286-шы және 293-ші беттер.
71. Эльмессири, Әл-Лұға уәл Маджаз, 73-ші бет.
72. Эльмессири, Рихлят Әл-Фикрийя, 248-ші бет.
73. Эльмессири, Әл-Лұға уәл Маджаз, 47-ші бет.
74. Эльмессири, Дирасат Әл-Мәғрифийя 256-шы және 260-шы беттер.
75. Эльмессири, Әл-Әлмәнийя Әл-Джузийя уәл Әлмәнийя Әш-Шәмиля, 2-ші том, 160-шы және 168-ші беттер.
76. Эльмессири, Рихлят Әл-Фикрийя, 246-шы бет.
77. Эльмессири, «Империалистік гносеологиялық (танымдық) көзқарас», Американдық Ислам әлеуметтік ғылымдар журналы (AJISS), Вашингтон, Колумбия және Куала-Лумпур, Малайзия, 11-ші том, № 3, 1994 жыл, 413-ші бет.
78. Эльмессири, Әл-Әлмәнийя Әл-Джузийя уәл Әлмәнийя Әш-Шәмиля, 1-ші том, 108-ші бет.
79. Эльмессири, Әл-Лұға уәл Маджаз, 74-ші және 88-ші беттер.
80. Эльмессири, Рихлят Әл-Фикрийя, 249-шы бет.
81. Сильверман, Постмодернизмге (кейінгі жаңашылдыққа) бет бұру (Лондон және Нью-Йорк: Рутледж, 1999 жыл), 23-ші бет.
82. Эльмессири, Әл-Хадаса уа ма Бағдаль Хадаса, 140-шы және 143-ші беттер.
83. Эльмессири, «Холокостты түсіну», 2000b, Әл-Ахрам апталығы, №507.
84. Эльмессири, «Империалистік гносеологиялық (танымдық) көзқарас», 415-ші бет.
85. Эльмессири, Әл-Хадаса уа ма Бағдаль Хадаса, 155-ші бет.
86. Эльмессири, «Танымдық карта», 2008 жыл, Әл-Ахрам апталығы, №878.
87. Бауман, Еуропа: Аяқталмаған оқиға (Кембридж: Полит, 2004 жыл), 48-ші бет.
88. Эльмессири, Әл-Хадаса уа ма Бағдаль Хадаса, 93-ші бет.

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы, қысқаша түрде жазылған және оқырмандарға түпнұсқаның түпкі мазмұны туралы негізгі түсінік беруге арналған институттың негізгі жарияланымдарының құнды жинақтамасы.

Картада **зайырлы ақыл-ойды бейнелеу** ақыл, ұтымдылық және зайырлы *материализм* мәселелерін сыни тұрғыдан қарастырады, осы жанмен қабылдаудың немесе әлемді бейнелеу тәсілдерінің адамдардың өзара әрекеттесуі мен әлеуметтік дамуына қалай әсер еткенін зерттейді. Мұны алдыңғы қатарлы араб зиялысы Әбделуахаб М.Эльмессирі мен (1938–2008) және әлемнің алдыңғы қатарлы әлеуметтанушыларының бірі Зигмунт Бауманның (1925) ұғымдарын салыстыру арқылы жүзеге асырады. Соңғы бірнеше онжылдықта жаңадан пайда болған батыстың қазіргі заманғы сыны мұсылман зиялыларын зайырлы тежеушілік үрдістеріне, оның өзгерістері мен салдарларына және олардың түсініктерін қалай басқаратынына қатысты ұстанымдарын баяндайтын жаңа ұғымдарды, бейнелерді, арнайы сөздер мен тұжырымдамаларды дамытуға шабыттандырды.

Зайырлы ақылда жердегі жұмақты, қазіргі кездегі утопияны, яғни іске аспайтын арманды адамзаттың ақыл-парасатымен, парасаттылығымен салтанатымен басқарылатын заманауи өркениетті құру туралы үлкен жоспар болды. Мінсіздіктер бір нәрсе болғанымен, оларды жүзеге асырудың құралы басқа нәрсе. Адамдарды Құдай мен діннің «бұғауынан» құтқару оңайлықпен жүзеге аспады.

9 789967 493148